

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
кафедра методології та методів соціологічних досліджень

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«НЕРІВНІСТЬ ДОСТУПУ УКРАЇНЦІВ ДО ПРАВОВОЇ
ДОПОМОГИ: ПРИЧИНИ І ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ»**

Спеціальність: 054 Соціологія
Освітня програма: «Соціологія»
Освітній ступінь: бакалавр
Кваліфікація: бакалавр з соціології

Авторка:
Олійник Анна Федорівна,
студентка 4 курсу

Науковий керівник:
Горбачик Андрій Петрович,
кандидат фізико-математичних
наук, професор

Бакалаврська робота допущена до захисту
рішенням кафедри методології та методів соціологічних досліджень
Протокол № 15 від «17» червня 2022 р.
Зав. кафедри _____ доц. Микола СИДОРОВ

Київ 2022

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

**Рекомендовано
до захисту**

підпис наукового керівника

ініціали,

прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Зміст

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I.....	8
1. Теоретичне осмислення соціальної нерівності	8
2. Забезпечення рівного доступу громадян України до захисту своїх прав та отримання правової допомоги	12
2.1 Досвід інших країн у забезпеченні населення правовою допомогою	12
2.2 Нерівність до правової допомоги в Україні: нормативно-правова база, фактори такої нерівності, правові знання в українському суспільстві	15
2.3 Діяльність системи надання безоплатної правової допомоги	17
3. Висновки до розділу I.....	22
РОЗДІЛ II	25
1. Опис проведеного дослідження «Нерівність доступу населення України до правової допомоги: основні потреби та шляхи вирішення правових питань».....	25
2. Концептуалізація та операціоналізація основних понять.....	27
3. Дослідницькі завдання та гіпотези дослідження	30
4. Результати проведеного дослідження.....	31
4.1. Соціально-демографічні характеристики опитаних.....	31
4.2. Найбільш поширені правові питання громадян.....	33
4.3. Способи вирішення правових питань	36
4.4. Обізнаність щодо існування системи БПД в Україні, звернення до системи БПД.....	41
4.5. Джерела отримання правової інформації	44
4.6. Чинники, що впливають на доступність правової допомоги	45
Висновки до розділу II.....	49
ВИСНОВКИ.....	52

Перелік використаних джерел	56
Додатки.....	59
Додаток 1. Програма дослідження.....	59
Додаток 2. Інструментарій дослідження.....	68
Додаток 3. Додаткові характеристики результуючої вибірки.....	78
Додаток 4. Наявність проблем правового характеру протягом останніх трьох років у апріорі вразливих категорій населення.....	80
Додаток 5. Оцінка серйозності проблем правового характеру, які виникали протягом останніх трьох років у апріорі вразливих категорій населення	81
Додаток 6. Впевненість в отриманні правової допомоги серед апріорі вразливих категорій населення.....	82
Додаток 7. Впевненість у вирішенні правової проблеми у разі її виникнення серед апріорі вразливих категорій населення	83
Додаток 8. Категорії правових питань, що виникали у респондентів, які потребували правової допомоги і зневірені в її отриманні	84
Додаток 9. Найефективніші канали комунікації, відповіді респондентів, які потребували правової допомоги і зневірені в її отриманні	85
Додаток 10. Представленість рівня освіти респондентів серед респондентів, які не мали правових проблем, не зверталися по правову допомогу та зверталися по правову допомогу	86

ВСТУП

Незважаючи на міжнародні та конституційні зобов'язання України, що передбачають рівний доступ до правової допомоги усіх категорій населення, потреби у забезпеченні населення України безоплатною правовою допомогою ще повністю не забезпечені. Більше цього, чимала частина населення України, насамперед його уразливі прошарки, має низький рівень правової грамотності та обізнаності щодо розв'язання своїх проблем у правовий спосіб. Це зумовлює розповсюдження корупції, сприяє бідності та гальмує залучення таких громадян в економічному житті суспільства.

Доступність населення до отримання правової допомоги задля захисту прав позитивно впливає на економічну, соціальну та інші складові розвитку суспільства. Саме тому держави зацікавлені у тому, аби мінімізувати прояви такої соціальної нерівності, як нерівність доступу населення до правової допомоги. Це потребує детального вивчення чинників, які зумовлюють таку нерівність та окреслення можливих способів її подолання.

Дослідження правової обізнаності та доступу до правової допомоги в Україні, а також доступу до системи БПД має важливе практичне значення у роботі Міністерства юстиції України та інших державних органів влади. Наразі існують дослідження, присвячені цій проблемі, проте вони не є всеохоплюючими та не зосереджені на виявленні найбільш проблематичних категорій населення та причин відсутності доступу до отримання правової допомоги. Тому дана робота передбачає вивчення цього питання за допомогою аналізу даних проведеного соціологічного дослідження та інших інформаційних джерел, що надають інформацію щодо доступу до системи надання БПД. У ході роботи планується з'ясувати та проаналізувати причини неотримання правової допомоги за допомогою кількісного соціологічного дослідження, виробити рекомендації щодо просування програми розвитку системи надання БПД для всіх категорій населення.

Об'єкт дослідження: Нерівність доступу населення до правової допомоги.

Предмет: Причини та прояви нерівності доступу до отримання правової допомоги різними категоріями населення України.

Дослідницьке питання: Якими є найуразливіші категорії населення України, які не мають доступу до отримання правової допомоги, чим це зумовлено та які є можливі шляхи для подолання цієї нерівності?

Мета: дослідити, чим зумовлена нерівність доступу до правової допомоги та визначити категорії населення України, що її не отримують.

Завдання:

1) Теоретично осмислити поняття нерівності доступу до правової допомоги та проаналізувати діяльність системи надання БПД в Україні;

2) З'ясувати причини невикористання БПД (відсутність потреби у БПД, відсутність довіри, незручне географічне розташування центрів або бюро системи надання БПД, недостатньо інформації щодо способів отримання тощо);

3) Визначити найбільш вразливі категорії населення України, які обмежені у доступі до правової допомоги. Дослідити об'єктивні та суб'єктивні чинники, які зумовлюють нерівність доступу до правової допомоги;

4) Дослідити, які способи захисту прав українці вважають найефективнішими;

5) З'ясувати найбільш поширені правові питання серед українців, які обмежені в доступі до правової допомоги;

6) Визначити найбільш ефективні канали комунікації державних установ та організацій із уразливими групами населення;

7) Формулювання рішення (рекомендацій) щодо покращення доступу до правової допомоги для всіх категорій населення.

Очікуваний результат роботи – рекомендації щодо подолання нерівності доступу жителів України до правової допомоги.

РОЗДІЛ І

1. Теоретичне осмислення соціальної нерівності

Соціальні нерівності притаманні будь-яким суспільствам. Одним із парадоксів сьогодення є тенденція посилення нерівностей у суспільствах, в яких протягом великого проміжку часу відбувалася боротьба урядів та організацій із проявами нерівностей. Такий тренд також притаманний й українському суспільству. Виник він у час постсоціалістичного розвитку. Це зумовлює необхідність детального дослідження причин, проявів та наслідків соціальних нерівностей в Україні.

Розуміння наслідків соціальних нерівностей не є однозначним, оскільки, з одного боку, нерівність є результатом конкуренції у суспільстві та зумовлює розвиток форм організації суспільного життя та економіки, прогрес суспільства у цілому, проте, з іншого боку, нерівності породжують і підтримують численні негативні процеси. Мова йде про наступні явища (за Дж. Стиглицем), які Дж. Стиглиць прозвав соціальною ціною нерівностей:

- «– гальмування економічного зростання,
- укорінення бідності і сприяння поширенню неефективної для розвитку індивідів і суспільства «культури бідності»,
- сприяння збільшенню захворювань, у тому числі і ментальних,
- вплив на збільшення злочинності,
- зменшення соціальної мобільності, стимулювання розвитку закритих «соціальних порядків»,
- збільшення політичних протестів, бунтів і, таким чином, негативний вплив на стабільність суспільства,
- посилення загрози індивідуальному життю» [Бакіров, 2018].

Отже, найбільш вагомими наслідками нерівностей є зменшення рівня якості суспільного життя у цілому та неспроможність держави забезпечувати суспільний та економічний розвиток. Тому держави зацікавлені у подоланні, хоча би частковому, соціальних нерівностей та впроваджують необхідні регулятивні заходи, адже підтримка здатності індивідів використовувати

наявні суспільні блага та забезпечення рівного доступу до них визначають рівень добробуту суспільства, підвищення якості життя та сприяють людському розвитку.

Соціальні нерівності можуть мати не тільки об'єктивні чинники, як-от забезпеченість окремих категорій населення, доступність суспільних благ, а й суб'єктивні: наприклад, небажання індивідів користуватись суспільними благами та приймати інновації, недовіра, невпевненість у власній спроможності отримати суспільні блага, незнання тощо.

Осмислення соціальних нерівностей відбувалось ще за академічного етапу становлення соціології як науки. «Одні з перших стратифікаційних моделей, пов'язаних з питанням соціальних нерівностей, належать К. Марксу, М. Веберу, П. Сорокіну, К. Девісу, Т. Парсонсу, а також П. Блау. Принципи їх підходів засновувалися на дефініції основних ресурсів, що продукували розшарування у суспільстві. Дослідники звертали увагу на неоднорідність деяких структурних елементів, створюючи підгрупи елементів. Також визначалася багатовимірність природи соціальної нерівності. К. Маркс, у свою чергу, висунув одновимірну концепцію нерівностей» [Малиш, 2019]. Значно розвинули ідеї науковців дослідники Дж. Голдторп, Е. О. Райт, Д. Трейман, П. Бурдьє, Г. Еспін-Андерсен тощо.

Серед більш сучасних концепцій варто звернути увагу на наступні три розробки:

1. «Розробки Г. Торборна щодо нерівностей людського існування (англ. *Inequalities of human being*). Даній концепції характерна структурно-функціональна парадигмальна основа, в ній підлягають аналізу три виміри соціальних нерівностей, що відповідають трьом базовим проявам існування людини, її цінностей та потреб: людини як особистості з певними правгненнями та діяльністю, соціальної та біологічної істоти» [Бакіров, 2018]. Г. Торборн підкреслив багаторівневий характер соціальних нерівностей як функції трьох можливих виражень людини (як біологічної, соціальної істоти та особи з індивідуальними потребами). Науковець пояснив класифікацію

соціальних нерівностей: нерівності індивідуальних здобутків у суспільному житті, нерівності життя, екзистенційні нерівності.

2. «Напрацювання науковців галузі гендерних студій та представників ідеї intersectionality (Дж. Армстронга, С. Уолбі, ін.), які вважають за необхідне враховування багатовимірного взаємовпливу факторів соціальних нерівностей, які пов'язані з тими статусами, які займає особа у певний період життя» [Бакіров, 2018]. Прибічники підходу, що має назву «перехрещення нерівностей» (англ. intersectional inequalities) акцентували на комплексному характері соціальних нерівностей, запровадили кроссекційний вимір аналізу (що заснований на уявленні про множинність соціальних категорій (біологічних, соціальних, культурних), які взаємодіють між собою та до яких належить кожний індивід).

3. Праці А. Сена та його «підхід спроможності» (англ. Capability approach). Сен акцентував на тому, що «нерівності стають наслідком поведінки людини у контексті вибору та повинні вимірюватись конкретними спроможностями та можливостями людей, не лише офіційно зафіксованими правами» [Бакіров, 2018]. Окрім того, одними з чинників нерівностей можуть бути особливості функціонування соціального капіталу та культури. Отже, «підхід спроможності» А. Сена ще раз підтверджує суб'єктивну складову чинників, що впливають на соціальні нерівності у суспільстві.

Найбільш вдалим визначенням соціальних нерівностей, яке випливає із зазначених теоретичних розробок, є наступне: «Соціальні нерівності - явище, що описує форму соціальної диференціації індивідів та їх груп, яка характеризується різними життєвими шансами, можливостями доступу до значущих соціальних благ, наявних в суспільстві та необхідних для забезпечення життя, а також соціальних та індивідуальних досягнень» [Бакіров, 2018].

Соціальні нерівності - це комплексне явище, прояви якого залежать від особливостей існування культури, наявних соціальних взаємовідносин, а також інституційної системи, діючої у суспільстві. Суспільними благами є всі

ті активи, які наявні у суспільстві та необхідні для забезпечення потреб індивідів, соціальних груп або суспільства у цілому. За Г. Тьорборном, такими є «потреби існування індивідів як біологічних істот (життєві ресурси, ресурси здоров'я та смерті), індивідуальні потреби людей як особистостей (ресурси визнання та поваги, особистісної свободи), а також потреби людей як суб'єктів соціальної дії, соціальних акторів (культурні, матеріальні, та символічні ресурси)» [Therborn, 2006].

Соціальні нерівності є результатом не лише нерівного розподілу суспільних благ у суспільстві. Вони мають суб'єктивну складову, яка полягає у різному сприйнятті людьми реальності, домінуючих цінностей, різності інтерпретації справедливості та розуміння диференціації у понятті справедливості. Відмінність у сприйнятті провокує множинність результатів вибору індивідами способів дії або бездіяльності, впливають на задоволеність або незадоволеність певними аспектами життя в соціумі. Звідси впливають різні ставлення, оцінки, інтерпретації індивідів. Окрім того, соціальні нерівності - це результат соціальної активності індивідів та їхнього індивідуального вибору.

Така інтерпретація феномену соціальних нерівностей передбачає «вимірювальну методологію, яка на індивідуальному рівні включатиме наступні базові комплексні параметри: ресурсні, оціночні, діяльнісні» [Бакіров, 2018]. Ресурсними параметрами виступають комплексні ресурси життя (матеріальні або нематеріальні), ресурси індивідуальних та соціальних досягнень індивіда. Оціночними параметрами можуть бути оцінка індивіда особистої можливості або спроможності використати певні блага, доступу до соціальних благ залежно від індивідуальних соціальних потреб та самоідентифікації в соціумі, або оцінка значущості особистої діяльності відносно діяльності інших. Діяльнісними параметрами виступають установки особи на активність, що позитивно впливає на спроможність особи, задоволеність результатами.

На основі аналізу існуючих теоретичних підходів до розуміння поняття соціальних нерівностей нами було обрано описану модель, яка дозволяє комплексно розглянути нерівність населення до отримання правової допомоги.

Отже, нерівність доступу до забезпечення власних прав громадянами, а також доступу до отримання правової допомоги є одним з проявів соціальних нерівностей у суспільстві. Спричинена ця нерівність як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. До об'єктивних факторів належать інші соціальні нерівності – нерівності у доходах населення, у доступі до ресурсів, у тому числі й інформаційних. Важливим чинником є місце проживання індивідів та тип населеного пункту, що зумовлює доступ до інформаційних ресурсів. Проте нерівність доступу до правової допомоги може бути спричиненою рядом суб'єктивних факторів: небажанням індивідів захищати власні права або користуватись суспільними ресурсами, які можуть допомогти їм у цьому, небажанням приймати інновації, недовірою до тих чи інших організацій, діяльність яких спрямована на захист прав громадян, невпевненістю у власній спроможності отримати правову допомогу та захистити власні права, незнанням про можливі способи захисту прав тощо. Доступ до правової допомоги можна віднести до життєвих можливостей, які стосуються забезпечення соціальних потреб індивідів (та проявляються у взаємодії індивіда з іншими).

2. Забезпечення рівного доступу громадян України до захисту своїх прав та отримання правової допомоги

2.1 Досвід інших країн у забезпеченні населення правовою допомогою

Задля розуміння особливостей та основних проблем, пов'язаних із забезпеченням рівного доступу до правової допомоги в українському суспільстві, необхідно звернутися та проаналізувати досвід інших розвинених держав, існуючих у них механізмів, що забезпечують доступ до захисту прав населення, а також існуючих проблем у забезпеченні такого доступу.

Для цього була використана публікація «Global Study on Legal Aid: Country Profiles», яка була розроблена в рамках Глобального дослідження з питань правової допомоги (Global Study on Legal Aid), здійсненого Програмою розвитку ООН (UNDP) та Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC), і надає огляд систем надання правової допомоги в 49 країнах світу станом на 2016 рік [19].

До прикладу, у Сполучених Штатах не впроваджено загального права на цивільну правову допомогу, а право на правову допомогу гарантоване Конституцією лише у кримінальних провадженнях. Правова допомога в основному надається у формі правової допомоги чи юридичних консультацій та юридичного представництва у суді. Надавачі правової допомоги також здійснюють загальну допомогу в орієнтації в системі правосуддя США та в оформленні юридичних документів. Послуги цивільної правової допомоги надаються державою та громадськими організаціями для окремих груп населення, включаючи дітей, жінок, осіб з інвалідністю, представників ЛГБТ-спільноти, етнічних чи релігійних меншин, літніх людей, мігрантів, біженців, тих, хто потребує притулку, осіб без громадянства та внутрішньо переміщених осіб.

Основними проблемами у доступі до правової допомоги громадян Сполучених Штатів Америки є низька обізнаність громадян щодо існування безкоштовних або недорогих послуг правової допомоги, та щодо того, як і де таку допомогу можна отримати. Громадяни США віддають перевагу вирішенню питань за межами офіційної системи правосуддя без участі професіоналів з права. Важливою проблемою є те, що громадяни США часто не визнають, що проблема цивільного правосуддя може бути вирішена правовим шляхом.

З метою підвищення обізнаності населення про право на правову допомогу та доступ до правової допомоги уряд США проводив відповідні інформаційні кампанії (зокрема через Управління доступу до правосуддя Міністерства юстиції США (U.S. Department of Justice's Office for Access to

Justice)). Інформаційні кампанії передбачали надання детальної інформації про те, як зв'язатися з організаціями, що надають правову допомогу. За оцінками незалежних національних експертів, населення США в цілому «дещо обізнане» про право на послуги правової допомоги, але «зовсім не обізнане» про те, як отримати доступ до таких послуг та куди звернутися.

У Великобританії ж правова допомога надається у формі юридичних консультацій, юридичного представництва та правової допомоги у суді (як у цивільних, так і в кримінальних справах). Крім того, у кримінальних справах адвокати надають юридичну інформацію своїм клієнтам.

Право на безоплатну правову допомогу у Великобританії мають визначені категорії осіб. Для того, щоб підтвердити право на отримання такої допомоги, особа повинна підтвердити свій статус одержувача соціальної допомоги чи державних субсидій, надати докази про сімейні труднощі (багатодітність, інвалідність члена сім'ї тощо), низький дохід або приналежність до визначених категорій населення (наприклад, мігрантів, дітей, етнічних чи релігійних меншин тощо). За юридичні послуги існує певна шкала оплати, яка залежить від фінансового стану отримувача правової допомоги.

Проблеми у доступі до правової допомоги у Великобританії є дуже подібними до проблем у США. Наприклад, низька поінформованість населення щодо можливості отримати правову допомогу безоплатно або за невелику плату, низька оплата послуг адвокатів. Витрачання державних коштів на адвокатів не є пріоритетним, на відміну від покриття витрат на роботу поліції, прокурорів і суддів.

За даними «Global Study on Legal Aid – Country Profiles» [19], основними проблемами доступу правових послуг в Україні є:

1. Низька обізнаність населення щодо того, де знайти правову допомогу, а також незнання про можливість отримати правову допомогу безкоштовно;

2. Брак кваліфікованих спеціалістів за межами міст;
3. Низька оплата роботи юристів;
4. Низька якість послуг, які надають юристи з правової допомоги.

Отже, проблеми в доступі до правової допомоги мають свою специфіку залежно від країни, проте найбільш поширеними проблемами є незнання громадян про можливість отримати правову допомогу безоплатно або за низьку оплату, а також незнання щодо того, як таку допомогу отримати та куди звернутись. Отже, недостатня обізнаність населення щодо того, як отримати правову допомогу, притаманна не лише Україні, а й іншим розвинутим країнам, та вимагає здійснення відповідних інформаційних кампаній.

2.2 Нерівність до правової допомоги в Україні: нормативно-правова база, фактори такої нерівності, правові знання в українському суспільстві

Право громадян на безоплатну правову допомогу закріплене в статті 59 Конституції України 1996 року¹, але механізму реалізації цього права не існувало аж до прийняття у 2011 році Закону України «Про безоплатну правову допомогу»².

Окрім того, право на захист прав людини закріплено і в інших нормативно-правових документах:

1. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Стаття 6 § 3(с)³.

¹ Конституція України, стаття 59: «Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно».

² Закон України «Про безоплатну правову допомогу», пункт 1 частини першої статті 1: «Безоплатна правова допомога – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел».

³Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Стаття 6 § 3(с): «Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, якщо це необхідно в інтересах правосуддя».

2. Резолюція 1466 (2005) Парламентської асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною», пункт 13.13⁴.

Не дивлячись на те, що право на рівний доступ до правової допомоги в Україні закріплене на конституційному рівні, рівність такого доступу не може бути досягнута повною мірою. Обумовлено це тим, що на доступ до правової допомоги впливають інші нерівності, основними серед яких є нерівність статків громадян та нерівність доступу до інформаційних ресурсів. Відтак, при виникненні проблем, пов'язаних із порушенням чинного законодавства, у багатьох немає можливості знайти та найняти адвоката, скористатися якісними юридичними послугами. У малих населених пунктах, тим більш віддалених, гостро відчувається брак висококваліфікованих спеціалістів. Населення сільської місцевості є ізольованим та особливо потребує доступної правової допомоги.

Окрім того, як вже зазначалося, причиною нерівності доступу до правової допомоги є суб'єктивний фактор, який має прояв у невпевненості особи щодо можливостей захистити свої права, недовірі до інституцій або відсутності бажання вирішувати правові питання та ін. У такому випадку держава повинна не лише вживати заходів для подолання нерівностей у статках громадян та доступу до інформаційних ресурсів, а й створювати можливості для забезпечення кваліфікованими кадрами віддалені села та селища України.

Важливим у цьому контексті є правова обізнаність громадян стосовно важливості захищати власні права та способів їх захисту. Часто українці можуть навіть не ідентифікувати проблеми правового характеру. Хоча у закладах освіти в Україні проводяться інформаційні кампанії для школярів та студентів стосовно захисту власних прав, проте часто у них відсутня

⁴Резолюція 1466 (2005) Парламентської асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною», пункт 13.13: «...Покращити доступ до правосуддя шляхом запровадження системи безоплатної правової допомоги у відповідності до стандартів Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини».

конкретна інформація стосовно способів їх захисту та засобів звернення до організацій, діяльність яких покликана захищати права населення. Тому велика частка населення, особливо в сільській місцевості, не поінформована про право громадян на безоплатну правову допомогу та не користується ним, у той час, як Міністерство юстиції України запровадило більше 600 центрів та бюро системи надання БПД, де кваліфіковані юристи надають такі послуги.

Часто через низький рівень правової грамотності у заявах громадян до правоохоронних органів немає ніякого юридичного підґрунтя. Тому роль засобів масової інформації у висвітленні питань, що стосується надання безоплатної правової допомоги, та донесення цієї інформації до широкого загалу є вкрай важливою.

2.3 Діяльність системи надання безоплатної правової допомоги

Як вже було згадано, хоча право громадян на безоплатну правову допомогу закріплено в Конституції України 1996 року, але механізм реалізації даного права був прийнятий 2011 року Законом України «Про безоплатну правову допомогу». Закон (зі змінами від 2012, 2014, 2015, 2016, 2017 та 2018 років) вирізняє первинну та вторинну правову допомогу.

Первинна правова допомога передбачає надання державою громадянам юридичних консультацій та інформаційних роз'яснень щодо прав громадян (у тому числі право оскаржувати дії чи бездіяльність державних органів влади), та складення правових документів, окрім процесуальних.

Вторинна правова допомога стосується забезпечення надання захисту та представництва в судових провадженнях, а також в інших органах, наприклад, державних установах, та складання процесуальних правових документів. Правова допомога надається громадянам на основі недискримінації.

Право на отримання безоплатної первинної правової допомоги (далі – БППД) мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України. На безоплатну вторинну правову допомогу (БВПД) мають право визначені Законом [4] категорії людей, серед них:

- особи, чий середньомісячний дохід є нижчим від двох прожиткових мінімумів, розрахованих відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум»;
- діти;
- внутрішньо переміщені особи та особи, які претендують на такий статус;
- біженці, особи без громадянства, іноземні громадяни, затримані для ідентифікації та депортації;
- жертви домашнього та гендерно-обумовленого насильства;
- ветерани війни, особи з особливими заслугами, у тому числі трудовими, та жертви нацистських переслідувань;
- особи, що підлягають обов'язковому психіатричному лікуванню або судовому розгляду цивільної справи у зв'язку із втратою працездатності;
- особи, реабілітовані відповідно до законодавства України;
- особи без громадянства та іноземні громадяни, які мають право на отримання правової допомоги відповідно до міжнародних договорів України.

Варто додати, що сучасна система надання безоплатної правової допомоги була створена не так давно та постійно розвиває свою структуру.

Координаційний центр з надання правової допомоги було створено у 2012 році. Того ж року відбулося відкриття 27 регіональних центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги (далі – регіональні центри або РЦ). З 2013 року РЦ надавали безоплатну вторинну правову допомогу у кримінальному процесі. Пізніше було створено 100 місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги (далі – місцеві центри або МЦ) в 2015 році та 432 бюро правової допомоги в 2016 році.

Наразі безоплатна правова допомога, гарантована державою, регулюється через Координаційний центр з надання правової допомоги (далі - Координаційний центр або КЦ). Координаційний центр має територіальні відділення – регіональні центри з надання БВПД, які, відповідно, регулюють

діяльність місцевих центрів. Бюро правової допомоги визначені як структурні підрозділи місцевих центрів.

Координаційний центр виконує загальне керівництво діяльності системи надання БПД, забезпечує розвиток діяльності системи надання БПД в Україні.

РЦ розміщені в адміністративних центрах областей, серед функцій - забезпечення надання БВПД у кримінальних провадженнях, координація діяльності місцевих центрів у цих областях, а також укладання договорів з адвокатами. МЦ розташовані у середніх і великих містах. МЦ також забезпечують надання первинної та вторинної правової допомоги клієнтам та укладають договори з адвокатами. Бюро правової допомоги (загалом їх більше 500), представлені у невеликих населених пунктах областей України та є структурними підрозділами місцевих центрів.

Система надання БПД також здійснює юридичні консультації та надання правової інформації у телефонному режимі. Таку функцію виконує Єдиний контакт-центр системи безоплатної правової допомоги, який приймає дзвінки громадян щоденно.

Система надання БПД створена з метою забезпечення рівного доступу населення України до захисту своїх прав та намагається виправити те явище, яке описується як «70 років повної відсутності правової інформації». Фізичне розширення та структуризація системи правової допомоги певною мірою дозволили вирішити цю проблему.

Водночас основною проблемою в діяльності системи надання БПД є недостатня обізнаність українців про існування системи. Аналіз внутрішніх даних звернень клієнтів до бюро, МЦ та РЦ свідчить про те, що вона працює не в повну силу. Наявні кадрові ресурси, якими володіє система надання БПД могли би забезпечити правові консультації та вирішення правових питань набагато більшої кількості клієнтів. Це би значно вплинуло на подолання нерівності доступу до правової допомоги в Україні.

За час свого існування, діяльність системи надання БПД перестала обмежуватись наданням правової первинної та вторинної допомоги.

Розвинувся новий напрям правопросвітницької діяльності, завданням якого є підвищення правової грамотності населення України, а особливо його найменш захищених категорій. Координує цей напрям окремий відділ Координаційного центру – відділ правопросвітництва управління правопросвітництва та вивчення правових потреб громадян. Працівники системи надання БПД з усієї України організують правопросвітницькі заходи з метою підвищення правової грамотності населення. Працівники проводять такі заходи як офлайн, так і онлайн за допомогою трансляцій записів на Youtube. Окрім того, проводяться виїзні правопросвітницькі заходи у інших віддалених населених пунктах України, організується співпраця з громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування та іншими організаціями. Часто такі заходи проводяться у навчальних закладах з метою підвищення правової грамотності школярів, які, окрім того, мають право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги.

Звичайно, що система надання БПД не може забезпечувати наданням юридичної допомоги мешканців усіх віддалених населених пунктів. Тому окрім прийому клієнтів у точках доступу системи надання БПД (РЦ, МЦ та бюро системи), фахівці також здійснюють консультаційні виїзди до більш віддалених населених пунктів. Це дозволяє надавати фахову юридичну допомогу жителям таких сіл та селищ.

Серед проблем системи надання БПД можна виділити доволі високу плінність кадрів, що зумовлена невисокою заробітною платою працівників (оскільки оплата відбувається за рахунок державного бюджету України). Тому часто юристами системи надання БПД стають випускники ЗВО, які проходять в системі певний кар'єрний шлях, набираються досвіду роботи, і змінюють місце роботи задля отримання вищої заробітної плати. Іншою невирішеною проблемою ефективності роботи системи надання БПД є недовіра українців до державних інституцій.

З початком війни на Сході України, потім – з виникненням пандемії COVID-19, проблемним стало питання офлайн-доступу до отримання правової

допомоги. У зв'язку з воєнними діями на території України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, питання запровадження онлайн-консультацій стало ще гострішим. Наразі посилилася активність діяльності Єдиного контакт-центру системи, а працівники консультують клієнтів онлайн.

Наразі дуже частими питаннями клієнтів, стосовно яких вони звертаються, є правові питання ВПО, питання перетину кордону та правового захисту біженців, питання соціальних гарантій та пільг, а також питання стосовно забезпечення трудового права в умовах війни.

3. Висновки до розділу I.

1. Нерівність доступу населення України до отримання правової допомоги є одним з проявів соціальних нерівностей у суспільстві. Спричинена ця нерівність як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами.
2. До об'єктивних факторів, що впливають на доступність правової допомоги, належать інші соціальні нерівності – нерівності у доходах населення, у доступі до ресурсів, у тому числі й інформаційних. Важливим фактором є місце проживання індивідів та тип населеного пункту, що зумовлює доступ до інформаційних ресурсів.
3. Нерівність доступу до правової допомоги може бути спричинена рядом суб'єктивних факторів, серед них: небажання індивідів захищати власні права або користуватись суспільними ресурсами, небажання приймати інновації, недовіра до організацій, що надають правову допомогу громадянам, невпевненість у власній спроможності отримати правову допомогу та захистити власні права, незнання про можливі способи захисту прав тощо.
4. На основі аналізу існуючих теоретичних підходів до розуміння поняття соціальних нерівностей нами було обрано вимірну методологію, яка на індивідуальному рівні включає наступні базові комплексні параметри: 1) ресурсні (наявність ресурсів фінансових, інформаційних, проживання в місті (що теж є ресурсом, що зумовлює доступ до правової допомоги)); 2) оціночні (оцінка своєї можливості захистити права у разі порушення та отримати кваліфіковану правову допомогу, віра в ефективність такої допомоги); 3) діяльнісні (установки на те, щоб звертатись до організацій, що надають правову допомогу, бажання звертатись).

5. У розділі було проаналізовано досвід інших розвинених держав – Великобританії та США у контексті діючих механізмів, що забезпечують доступ до захисту прав населення, а також існуючих проблем у забезпеченні такого доступу. Проблеми в доступі до правової допомоги мають свою специфіку залежно від країни, проте найбільш поширеними проблемами є незнання громадян про можливість отримати правову допомогу безоплатно або за низьку оплату, а також незнання щодо того, як таку допомогу отримати та куди звернутись. Такі ж проблеми у забезпеченні доступу до правової допомоги притаманні й українському суспільству.
6. На основі аналізу діяльності системи надання БПД, виокремлено, що вона спеціалізується в наданні громадянам безоплатної первинної правової допомоги (БППД) та безоплатної вторинної правової допомоги (БВПД). БППД передбачає надання державою громадянам юридичних консультацій та інформаційних роз'яснень щодо прав громадян та складення правових документів, окрім процесуальних. БВПД стосується забезпечення надання захисту та представництва в судах та інших органах, та складання процесуальних правових документів окремим визначеним категоріям населення. БПД надається юристами регіональних центрів, місцевих центрів та бюро системи, яких усього більше 600 в Україні та шляхом телефонних консультацій, актуальність яких наразі дуже зросла. Окрім надання правової підтримки громадянам, система надання БПД здійснює правопросвітницьку діяльність, спрямовану на підвищення правової обізнаності населення.
7. Проблемами є відносно низька правова грамотність населення, що зумовлена браком інформаційних кампаній щодо способів захисту

прав, брак висококваліфікованих спеціалістів у малих та віддалених населених пунктах.

РОЗДІЛ II

1. Опис проведеного дослідження «Нерівність доступу населення України до правової допомоги: основні потреби та шляхи вирішення правових питань»

Для того, аби вирішити проблему нерівного доступу до захисту прав людини в Україні, потрібно розуміти особливості тої частини населення, яка не може вирішити правові питання у правовий спосіб, та причини цього явища. Потрібно розуміти, які способи вирішення правових питань українці використовують та вважають найбільш ефективними. Це дозволить вибудувати ефективну комунікацію з даними групами населення, аби підвищити рівень їхньої правової грамотності, обізнаності щодо способів захисту власних прав (наприклад, обізнаності про можливість отримання безоплатної первинної чи вторинної правової допомоги). Також важливо розуміти, з якими правовими питаннями українці (а особливо найбільш уразливі категорії населення) стикаються найчастіше, аби підвищувати правову грамотність населення з цих питань.

Дослідження «Нерівність доступу населення України до правової допомоги: основні потреби та шляхи вирішення правових питань» було проведене за підтримки соціологічної компанії «Research.ua» з використанням онлайн-панелі «Власна думка». Польовий етап дослідження тривав з 18 до 21 лютого 2022 року. Усього було опитано 400 респондентів віком від 18 до 55 років, які проживають у містах України. Запланована вибірка квотна за ознаками статі, віку (18-55 років), типу населеного пункту та області проживання. Результуюча вибірка має певні відхилення через складність досягнення тих категорій респондентів, які не проживають у містах України (оскільки онлайн-панель побудована лише на міському населенні України). Причини отриманих перекосів, а саме нестача категорій «жінки 46-55 років» та «чоловіки 18-25 років» потребують додаткового вивчення.

Метою опитування було дослідження чинників, що зумовлюють нерівність доступу громадян до отримання правової допомоги та визначення найбільш популярних та ефективних способів українців вирішувати правові питання.

Спочатку дослідження мало на меті опитування не лише міського, а й сільського населення України та досягнення репрезентативності за показниками статі, віку, типу населеного пункту та області проживання. Це дозволило би перевірити, наскільки відрізняється доступність до отримання правової допомоги серед міського населення та жителів малих сіл та селищ. Проте за допомогою онлайн-панелі було би складно досягнути сільське населення України, тому було прийнято рішення обмежитись опитуванням лише міського населення. Навіть на етапі розробки програми дослідження це вже свідчило про обмежений доступ жителів сіл та селищ до будь-яких інформаційних ресурсів, у тому числі й до отримання правової допомоги.

Повна програма дослідження розміщена у додатках (Додаток 1). Вона містить також огляд попередніх соціологічних досліджень, що стосуються питань забезпечення надання правової допомоги в Україні. Зокрема були розглянуті наступні дослідження:

1. «Дослідження правових проблем та потреб в українських громадах у Херсоні, Сєвєродонецьку, Жовтих Водах та Соснівці» (КМІС, 2018) [3]
2. «Визначення потреб соціально вразливих груп населення в отриманні правових послуг» (Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2020) [1]
3. «Соціологічне дослідження рівня знань землевласників та землекористувачів окремих аспектів земельного законодавства» (Координаційний центр з надання правової допомоги, 2021) [11]

Анкета була представлена двома мовами: українською та російською. Інструментарій дослідження розміщений у додатках (Додаток 2).

2. Концептуалізація та операціоналізація основних понять

Вразливі категорії населення України – ті групи населення України, які мають більшу потребу в правовому захисті та/або обмежені в доступі до правової допомоги. Завданням дослідження було визначити найбільш вразливі категорії населення, проте апріорі, зважаючи на попередні дослідження та експертні висновки, серед них можуть бути:

- Малозабезпечені (ті, чий сімейний дохід ненабагато перевищує прожитковий мінімум);
- Особи з інвалідністю;
- Люди літнього віку;
- Жінки та діти, що зазнають сімейного насильства;
- Внутрішньо переміщені особи;
- Мешканці сільської місцевості;
- Мешканці непідконтрольних Україні територій / прифронтових регіонів;
- та інші.

Способи захисту прав – способи, які використовують громадяни України при виникненні в них правових питань. По-перше, це спроби вирішити правове питання – чи намагалась особа вирішити правову проблему, чи спроб вирішити ситуацію не було. По-друге, це безпосередньо способи вирішення правового питання, серед них можуть бути:

- Спроби вирішити проблему мирним шляхом;
- Звертання до юриста, адвоката (платного чи безоплатного);
- Звернення до поліції;
- Спроба вирішити проблему між собою неформально за згодою сторін;
- Контакт з офіційним представником іншої сторони (колектором кредитів, наприклад);

- Подання скарги до органу державної влади чи ОМС (органу місцевого самоврядування);
- Звернення до суду або отримання повістки до суду;
- Хабар, подарунок чи подяка за послугу представнику влади.

По-третє, вирізняємо осіб та організації, до яких громадяни зверталися за допомогою:

- Родичі, друзі або знайомі;
- Органи влади чи ОМС;
- Платний юрист, платний адвокат, професійний консультант;
- Знайомий юрист, який надав безкоштовну консультацію;
- Юрист системи надання безоплатної правової допомоги;
- Поліція;
- Суд;
- Гаряча лінія або консультаційна служба, яка надає правові консультації;
- Державні організації або представники влади;
- Соціальна служба, соцпрацівник;
- Інші надавачі допомоги.

Правове питання – колізія, конфліктне питання, ситуація невизначеності або суперечності, яка виникає з приводу застосування правових норм, і вимагає правового роз'яснення, правового захисту чи прийняття нових правових норм. Правове питання може виникнути стосовно наступних аспектів права:

- Права споживача;
- Житлово-комунальне господарство;
- Соціальні пільги та виплати;
- Медичне обслуговування;
- Освіта;
- Трудові відносини;

- Грошові кошти;
- Земельні правовідносини;
- Поділ або оформлення майна, спадщини;
- Взаємовідносини з органами державної влади;
- Сімейні відносини;
- Погашення заборгованості;
- Соціальна підтримка внутрішньо переміщеним особам;
- Взаємовідносини з сусідами;
- Власне житло;
- Тілесні ушкодження, ДТП, аварія;
- Військова служба;
- Опіка та піклування;
- Домашнє насильство;
- Кримінальні злочини;
- Проблеми при притягненні до адміністративної відповідальності чи виконанні судового рішення;
- Карантинні обмеження через COVID-19, вакцинація;
- Інше.

Правова (або юридична) допомога — правові послуги, що спрямовані на забезпечення втілення прав і свобод громадян, їх захисту та відновлення у випадку порушення. Розрізняють первинну та вторинну правову допомогу.

Канали комунікації із уразливими групами населення – канали комунікації, які можуть використовувати державні органи та інші організації задля правового інформування уразливих груп населення; найзручніші для уразливих груп населення способи дізнаватися інформацію про правові питання. Виділяємо такі канали комунікації:

- Національні телеканали;
- Місцеві телеканали;
- Соціальні мережі (Фейсбук, Інстаграм, Твітер тощо);

- Месенджери (Вайбер, Телеграм, Вотсап тощо);
- Інтернет (не рахуючи соціальних мереж);
- Радіо;
- Національна преса;
- Місцева преса;
- Зовнішня реклама, оголошення у громадських місцях;
- Близьке оточення (родичі, друзі, знайомі, колеги);
- Місцева влада, органи місцевого самоврядування;
- Інші.

3. Дослідницькі завдання та гіпотези дослідження

Об'єкт дослідження.

Емпіричний об'єкт: Громадяни України віком від 18 до 55 років, що проживають у містах України.

Теоретичний об'єкт: Нерівність доступу населення до правової допомоги.

Предмет: Характеристики доступності отримання правової допомоги різними категоріями населення України.

Завдання:

1. Дослідити об'єктивні та суб'єктивні чинники, які зумовлюють нерівність доступу до правової допомоги.
2. З'ясувати найбільш популярні способи захисту прав серед українців.
3. Дослідити, які способи захисту прав українці вважають найефективнішими.
4. З'ясувати найбільш поширені тематики правових питань серед українців, які обмежені в доступі до правової допомоги.
5. Визначити найбільш ефективні канали комунікації державних установ та організацій із уразливими групами населення.

Гіпотези:

1. На доступність правової допомоги впливають наступні чинники:
 - а) приналежність громадян до категорій малозабезпечених, осіб літнього віку, осіб з інвалідністю впливає на можливість отримати правову допомогу (зворотній зв'язок); б) розмір населеного пункту проживання громадян впливає на можливість отримати правову допомогу (прямий зв'язок); в) освіта впливає на можливість отримати правову допомогу (прямий зв'язок).
2. До суб'єктивних чинників, які зумовлюють нерівність доступу до правової допомоги, належать зневіра у можливість захистити власні права у разі їх порушення та незнання про можливість отримати безоплатну правову допомогу, яка гарантується державою.
3. Найбільш популярні способи захисту прав серед українців – звернення до поліції або до родичів, знайомих та друзів, водночас найбільш ефективними способами захисту прав українці вважають суд або звернення до органів місцевої влади та самоврядування.
4. Найбільш поширеними правовими питаннями серед уразливих категорій населення України є права споживача, соціальні виплати та пільги, сімейне право.
5. Найбільш ефективним способом комунікації з уразливими категоріями населення є телебачення.

4. Результати проведеного дослідження

4.1. Соціально-демографічні характеристики опитаних

Response Rate склав 46%. Усього було опитано 400 осіб віком від 18 до 55 років, які проживають у містах України. Серед них 50,8% - жінки, 49,2% - чоловіки. Як видно з графіка (Рис. 1), результуюча вибірка має певні відхилення, а саме серед молодих чоловіків віком від 18 до 25 років та серед жінок віком від 46 до 55 років. Такі відхилення пов'язані з особливістю

використання методу та досяжністю респондентів. Найбільшу частку респондентів склали чоловіки та жінки віком від 36 до 45 років (Рис. 2).

Рисунок 1

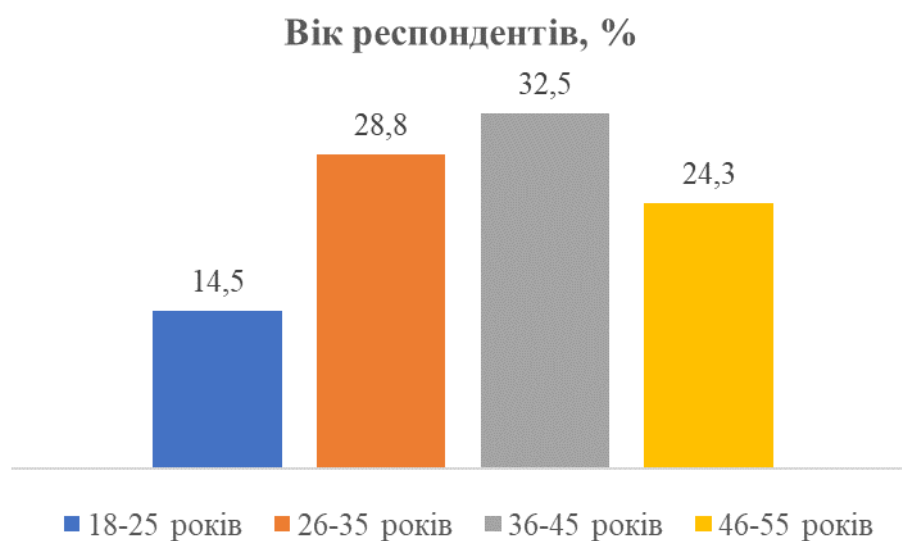

Рисунок 2

Найбільша частка (42,2%) опитаних проживають у великих містах населенням від 500 тис. чол., найменше респондентів (10,1%) проживають у малих містах населенням до 50 тис. чол. (Рис. 3).

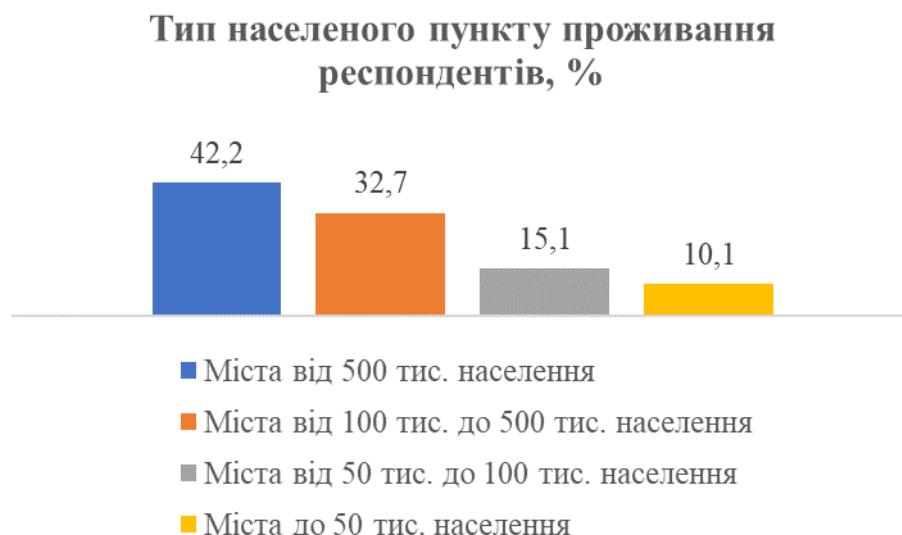

Рисунок 3

Більше половини опитаних (56,8%) повідомили, що мають повну вищу освіту (ступінь бакалавра, магістра і т. д.), а середню спеціальну освіту (закінчили технікум, училище, коледж) мають 26,8% респондентів (Додаток 3). Переважна більшість респондентів (40,8%) зазначили, що їм вистачає грошей на їжу та одяг, але вони не можуть дозволити собі електроніку для дому або інші дорогі товари (Додаток 3).

Найбільш представленою областю проживання респондентів є Донецька область (12,3%), а також місто Київ (10,5%) (Додаток 3). Найменша частка респондентів проживає у Чернівецькій області (1,5%).

На запитання *«Ви зараз працюєте? Це може бути як робота по найму, так і військова служба, самозайнятість чи підприємництво, або постійні підробітки»* ствердно відповіли 72,8% опитаних (Додаток 3). Решта опитаних (27,2%) зазначили, що на даний момент не мають роботи.

4.2. Найбільш поширені правові питання громадян

Усього більше третини (37,8%) опитаних повідомили, що за останні три роки (тобто з 2019 року) мали правові проблеми чи питання, або ж стикалися з порушенням власних прав (Рис.4). Це є досить високим показником, який свідчить про актуальність послуг з надання правової допомоги в Україні.

Наявність правових питань у респондентів за останні три роки (з 2019 року), %

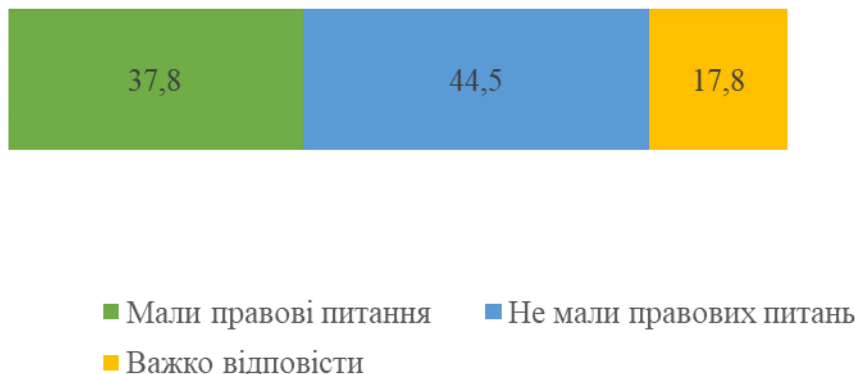

Рисунок 4

Питання, що стосуються досвіду вирішення правових питань, використовуваних способів захисту власних прав, ставилися лише тим респондентам, які мали правові питання за останні три роки (усього 151 особа).

На запитання «З чим були пов'язані правові проблеми, з якими Ви стикалися?» респонденти могли обрати усі варіанти відповіді, які їм підходять. Можемо виділити ТОП-3 категорій правових питань, які найчастіше виникали у респондентів: це права споживача (обрали 22,5% опитаних, які мали правові питання), питання, пов'язані з карантинними обмеженнями через COVID-19 та вакцинацією (обрали 22,5% опитаних), а також грошові кошти (21,9%) (Рис.5). До інших актуальних правових питань також належать питання медичного обслуговування (17,2%), взаємовідносин із сусідами (17,2%), соціальні виплати та пільги (16,6%), погашення заборгованості (16,6%), трудові відносини (15,9%) та житлово-комунальне господарство (15,9%).

**Правові питання, з якими стикалися респонденти,
% серед тих, хто мав правові питання за останні 3 роки (з 2019 р.)**

*N = 151, множинний вибір

Рисунок 5

В більшості випадків, правові питання, що виникали у респондентів, не були серйозними. Про це зазначили 38,4% опитаних, у яких виникали правові питання за останні три роки (Рис. 6). Третина (35,1%) опитаних відповіли, що серед тих правових проблем, які у них виникали, лише одна була серйозною. Кожний п'ятий (19,9%) респондент зазначив, що протягом останніх трьох років мав декілька серйозних проблем правового характеру, що є доволі високим показником. Хоча поняття серйозності правових проблем є радше суб'єктивним показником, проте він свідчить про усвідомлення наявності проблем правового характеру разом з реально існуючими наслідками цих проблем.

Наявність серйозних правових проблем за останні 3 роки, % серед тих, хто мав правові питання за останні 3 роки

*N = 151.

Рисунок 6

4.3. Способи вирішення правових питань

На питання «Яким чином Ви намагалися вирішити ті правові проблеми, які у Вас виникали?» респонденти мали змогу зазначити усі варіанти, які їм підходять, а також зафіксувати свій варіант, якщо це необхідно. Серед тих опитаних, які мали правові питання за останні три роки, 6% взагалі не намагались їх вирішувати (Рис. 7). Найбільш поширеним способом вирішення правових питань виявилися спроби вирішити правову проблему самостійно шляхом домовленостей за згодою сторін (27,8%). Це є очікуваним результатом, оскільки перед зверненням за правовою допомогою чи консультацією люди здебільшого намагаються розібратись у проблемі самостійно, не витрачаючи додаткових часових та матеріальних ресурсів. Іншими популярними способами вирішення правових питань також виявилися звернення до платного юриста, адвоката або професійного консультанта (23,8%), звернення до знайомого юриста, який надав безкоштовну консультацію (23,8%).

Кожен п'ятий респондент, який мав правові питання протягом останніх трьох років (20,5%), звертався до консультаційної служби або гарячої лінії, яка надає правові консультації. Це зумовлено оперативністю та зручністю такого способу отримання правової інформації. Запит на телефонні консультації та

гарячі лінії зріс ще за умов карантинних обмежень, викликаних пандемією Covid-19. Зараз в умовах воєнних дій на території України такий запит є ще більшим. Це свідчить про те, що варто приділяти велику увагу розвитку правових телефонних консультацій в Україні. Це також стосується розвитку доволі нового способу правового консультування громадян онлайн, за допомогою Google Meet, Zoom або інших програмних забезпечень.

Звертався до центру або бюро системи надання БПД кожний десятий респондент, що мав правові питання протягом останніх трьох років (10,6%). Зазначимо, що звернення до центру або бюро системи надання БПД може бути як і з приводу надання первинної правової допомоги (юридичні роз'яснення, консультації, складання заяв, скарг або інших правових документів (окрім процесуальних), надання допомоги у доступі до вторинної правової допомоги тощо), так і з приводу надання вторинної правової допомоги категоріям осіб, що визначені Законом України «Про безоплатну правову допомогу» [4] та іншими законами України (захист, представництво у судах та інших державних органах, складання документів процесуального характеру).

Популярні способи вирішення правових питань, % серед тих, хто мав правові питання за останні 3 роки

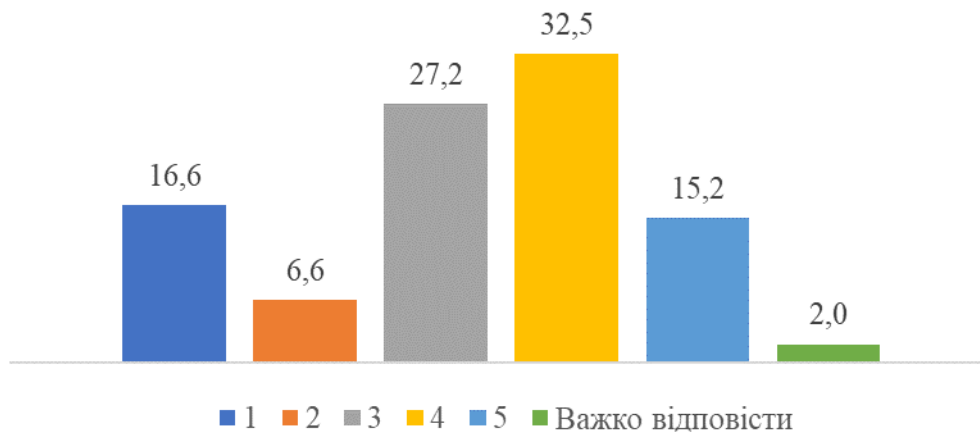

*N = 151, множинний вибір.

Рисунок 7

Для визначення ефективності вирішення правових питань, які виникали протягом останніх трьох років у респондентів, їм ставилось відповідне питання «Оцініть в цілому, наскільки ефективно Вам вдалося вирішити правові проблеми, що у Вас виникали протягом останніх трьох років» зі шкалою від 1 до 5, де 1 – проблеми зовсім не були вирішені, 5 – проблеми були повністю вирішені (Рис. 8). Середня оцінка ефективності вирішення правових питань серед опитаних складає 3,2 бали.

Ефективність вирішення правових питань респондентів, які виникали за останні 3 роки, % серед тих, хто мав правові питання за останні 3 роки

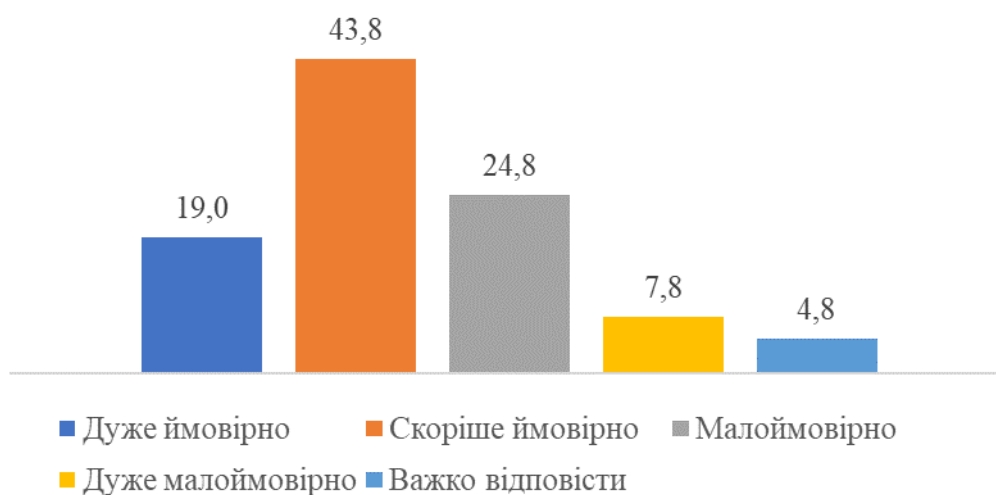
*N = 151.

Рисунок 8

Усім респондентам, незалежно від того, чи стикалися вони з правовими проблемами протягом останніх трьох років чи ні, ставилися питання щодо того, наскільки вони впевнені в тому, що зможуть отримати правову допомогу та що зможуть вирішити правову проблему. У цілому респонденти майже однаково впевнені як в отриманні правової допомоги (62,8% опитаних, сума відповідей «Дуже ймовірно» і «Скоріше ймовірно»), так і у вирішенні правової проблеми, якщо така виникне (63,3% опитаних, сума відповідей «Дуже ймовірно» і «Скоріше ймовірно») (Рис. 9, Рис. 10). Проте 19,0% опитаних вважають, що дуже ймовірно, що вони зможуть отримати правову допомогу,

якщо така потреба виникне, а вважають, що дуже ймовірно, що зможуть вирішити правову проблему, усього 15% опитаних.

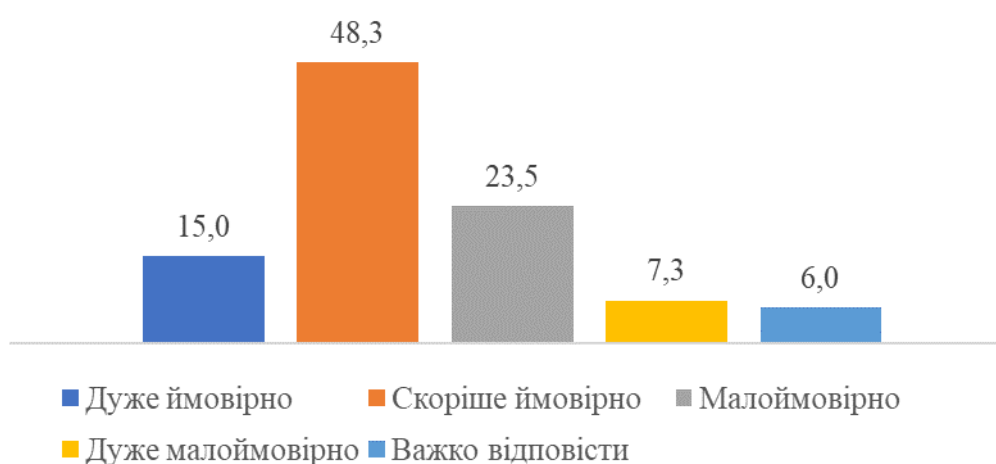
Впевненість респондентів в отриманні правової допомоги, якщо виникне правова проблема, % від усіх опитаних

*N = 400.

Рисунок 9

Впевненість респондентів у вирішенні правової проблеми, якщо вона виникне, % від усіх опитаних

*N = 400.

Рисунок 10

Ті опитані, що за останні три роки стикалися з правовими проблемами, є менш впевненими в отриманні правової допомоги ніж ті, хто з ними не стикався. Так, на запитання щодо ймовірності отримати правову допомогу, 21,9% респондентів, які не мали правових питань, відповіли «Дуже ймовірно», а серед тих, хто мав правові проблеми, цей варіант обрали 16,6% респондентів (Рис. 11). Така відмінність між даними двома категоріями респондентів чітко простежується на графіку.

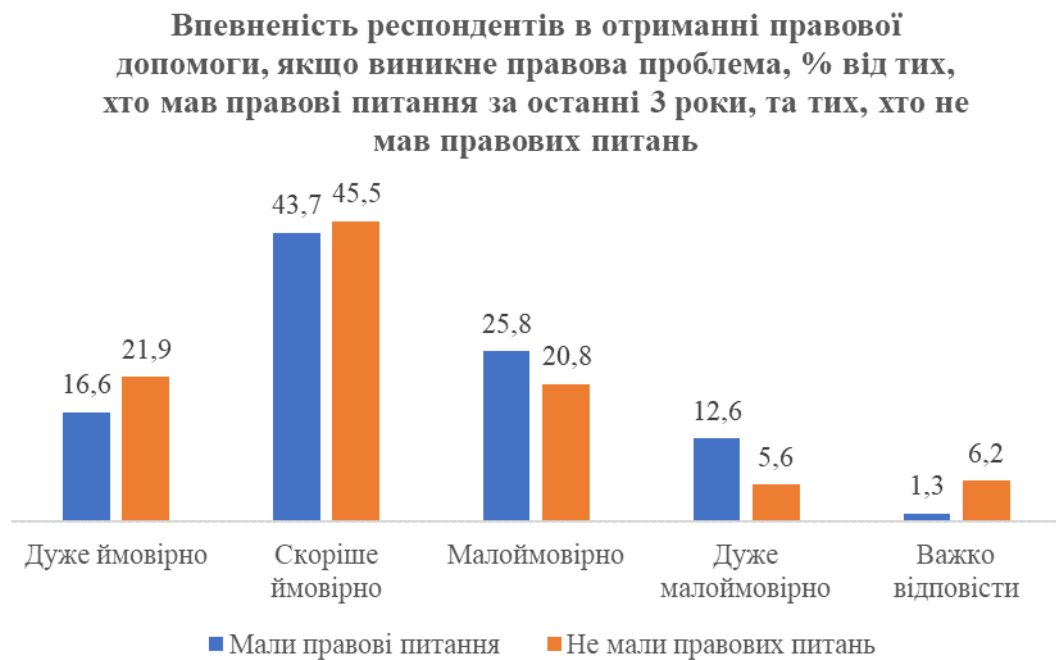

Рисунок 11

Найбільш ефективним способом захист прав, на думку респондентів, є консультації платних юристів, платних адвокатів або професійних консультантів. Так відповіли на запитання «Які способи захистити свої права, на Вашу думку, є найбільш ефективними?» майже половина респондентів (48,0% опитаних) (Рис. 12). Це запитання передбачало можливість обрати до трьох варіантів відповіді респондентами. Серед інших найбільш ефективних способів захисту прав респондентів переважають допомога знайомого юриста, який може надати безкоштовну консультацію (відповіли 28,0% опитаних), звернення до суду (обрали 25,5% респондентів), звернення до консультаційної

служби або гарячої лінії, яка надає правові консультації (21,5%) та допомога родичів, друзів або знайомих (19,3%).

Найменш ефективним способом захистити свої права виявились подарунок, подяка або хабар представнику влади. Цей варіант обрали усього 5,5% опитаних. Ще 3,5% опитаним було важко відповісти на це питання.

Звернення до центру або бюро системи надання БПД, на думку респондентів, не входить до ТОП-5 найефективніших способів захистити свої права: його обрали 14,5% опитаних. Це вказує на те, що потрібно покращувати результативність правових консультацій юристами центрів та бюро, полегшення процедури отримання правової допомоги громадянами, а також на те, що потрібно розвивати та інформувати громадян про існування контакт-центру системи надання БПД.

Найбільш ефективні способи захисту прав, на думку респондентів, % від усіх опитаних

Рисунок 12

4.4. Обізнаність щодо існування системи БПД в Україні, звернення до системи БПД.

Більше половини серед усіх опитаних (55,2%) знають про існування системи надання БПД в Україні (Рис. 13). 35,8% громадян не чули про існування системи надання БПД, а ще 9,0% не змогли точно відповісти на

питання. З одного боку, це є хорошим показником. Але з іншого боку такий результат може бути спричинений використанням методу опитування онлайн-панелі, коли у респондентів є можливість використати інтернет та знайти будь-яку необхідну інформацію.

Обізнаність респондентів про існування системи надання безоплатної правової допомоги в Україні, % від усіх опитаних

Рисунок 13

Серед тих, хто знає про існування системи надання БПД в Україні, 33,9% респондентів вже мали досвід звернення до центру, бюро чи контакт-центру системи (Рис. 14).

Звернення респондентів до центру, бюро чи контакт-центру системи надання БПД, % серед тих, хто знає про систему надання БПД

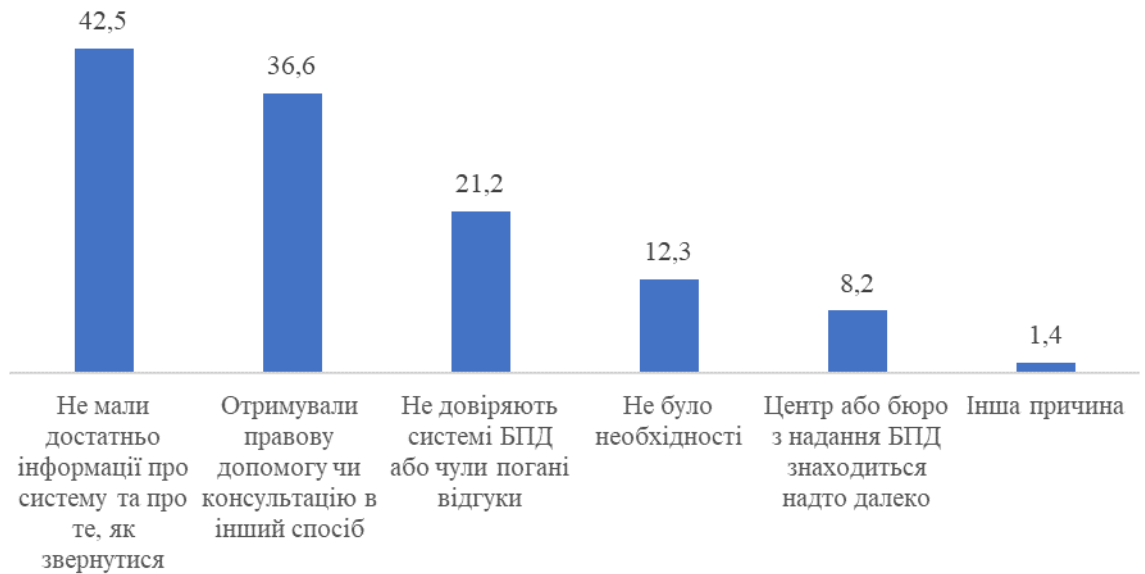
*N = 221.

Рисунок 14

Питання щодо причин незвернення до системи надання БПД передбачало можливість множинного вибору варіантів відповіді.

Найчастішою причиною незвернення до системи надання БПД є недостатня поінформованість населення про систему надання БПД та способи звернення до неї. Про це вказали 42,5% опитаних, які знають про існування системи, але не звертався до неї (Рис. 15). Більше третини опитаних (36,6%), які не звертались до системи надання БПД, вказали, що отримували правові консультації або допомогу в інший спосіб. 21,2% опитаних, що не звертались до системи надання БПД, не довіряють системі надання БПД або чули погані відгуки. Лише 8,2% опитаних зазначили, що причиною незвернення до системи надання БПД стало те, що центр або бюро знаходяться надто далеко.

Причини незвернення респондентів до системи надання БПД, % серед тих, хто не звертався до системи надання БПД

*N = 146, множинний вибір.

Рисунок 15

4.5. Джерела отримання правової інформації

Питання «У який спосіб Вам було би зручно отримувати інформацію стосовно захисту прав та організацій, до яких можна звернутись за допомогою?» стосувалось усіх респондентів і давало можливість обрати до трьох варіантів відповіді. На основі отриманих від респондентів відповідей було виділено ТОП-5 найзручніших способів отримання правової інформації. 55,5% опитаних обрали інтернет як найзручніший спосіб отримання правової інформації, соціальні мережі обрали 52,5% опитаних, месенджери – 50,5% опитаних (Рис. 16). Такі результати пов'язані насамперед з вибором методу збору інформації, оскільки зареєстровані в онлайн-панелі люди також є активними користувачами в інтернеті. Якби дослідження проводилось з використанням іншого методу збору даних, як-то телефонне чи вуличне face-to-face опитування, то варіант «Національні телеканали» був би більш представлений. Тому, при виборі способів правового інформування населення,

завжди потрібно орієнтуватись на характеристики цільової аудиторії, до якої спрямована така інформація. Наприклад, якщо потрібно поінформувати жителів малих віддалених сіл та селищ, краще використати рекламу та національних телеканалів або зовнішню рекламу чи оголошення у громадських місцях. Якщо ж потрібно поінформувати жителів міст, варто розмістити правову інформацію в інтернеті на веб-сайтах або за допомогою реклами, або ж у соціальних мережах, таких як Фейсбук, Інстаграм або Твітер.

ТОП-5 найзручніших способів отримувати інформацію щодо захисту прав та організацій, до яких можна звернутись, % від усіх опитаних

Рисунок 16

4.6. Чинники, що впливають на доступність правової допомоги

Апріорі було виділено категорії осіб, які можуть належати до вразливих категорій населення, які або частіше потребують правової допомоги, або мають менше можливостей її отримати. Респондентам було поставлено декілька запитань, аби з'ясувати, чи належать вони до зазначених категорій осіб.

Найбільш представленою серед зазначених категорій є особи, які не працюють (27,2% респондентів) (Рис. 17). Кожного п'ятого респондента

(17,8%) можна віднести до малозабезпечених осіб (враховувалися опитувані, яким бракує грошей на харчування та яким вистачає грошей на їжу, але вони не завжди у змозі купити одяг). 8,0% респондентів мають інвалідність, 6,5% респондентів є внутрішньо переміщеними особами. 7,0% респондентів виявилися мешканцями прифронтових регіонів, що зумовлено великою часткою у вибірці мешканців міст з Донецької області.

Рисунок 17

Оскільки кількість респондентів, які належать до зазначених категорій, є малою, це обмежує можливості аналізу та порівняння показників доступності правової допомоги для них. Припускаємо, що при використанні методу вуличного опитування показники приналежності респондентів до зазначених категорій осіб були би вищими, оскільки такі категорії осіб можуть бути обмеженими в доступі до цифрових ресурсів (інтернету). Тим не менш, упродовж останніх трьох років найчастіше проблеми правового характеру виникали у внутрішньо переміщених осіб (15 респондентів), респондентів, які

мають багатодітні сім'ї (9 опитаних), учасників АТО (8 осіб) та у мешканців прифронтових регіонів (12 осіб) (Додаток 4).

Водночас найбільш серйозними правові проблеми стали для учасників АТО, пенсіонерів, малозабезпечених осіб, внутрішньо переміщених осіб та осіб з інвалідністю (Додаток 5).

Найменш впевненими в можливості отримати правову допомогу виявилися пенсіонери, безробітні особи, малозабезпечені особи (які не завжди у змозі купити одяг та яким не вистачає грошей на їжу), мешканці прифронтових регіонів та внутрішньо переміщені особи. (Додаток 6). Так само ці ж категорії осіб найменше впевнені, що зможуть захистити свої права у разі їх порушення (Додаток 7).

Далі для визначення спрямованості правових питань, що виникали у вразливих категорій населення, були проаналізовані дані не лише серед апріорі визначених категорій, а серед усіх респондентів, які одночасно: 1) мали правові питання протягом останніх трьох років; 2) мають низький рівень впевненості в можливості отримати правову допомогу, якщо виникне правова проблема (відповіді «Малоймовірно» та «Дуже малоймовірно»). Такий принцип також застосовувався для визначення ефективних каналів комунікації з уразливими категоріями населення. Усього 58 респондентів можна вважати такими, що є вразливими до отримання правової допомоги.

Отже, найбільш актуальними для «вразливих» респондентів були правові питання, пов'язані з грошові коштами, правами споживача, карантинними обмеженнями через COVID-19, питання вакцинації, медичним обслуговуванням, соціальними виплатами та пільгами (Додаток 8).

До ТОП-3 каналів комунікації, за допомогою яких «вразливим» респондентам було би зручно отримувати інформацію щодо способу захисту прав, належать інтернет, соціальні мережі та месенджери (Додаток 9). В принципі, такі джерела інформації є найзручнішими і для більшості інших респондентів. Це пояснюється тим, що респондентами є учасники онлайн-панелей. Припускаємо, що якби дослідження проводилось не лише серед

користувачів інтернету, а й серед інших груп населення (наприклад, за допомогою вуличного чи телефонного опитування), показники були би не такими високими.

Рівень освіти позитивно впливає на ймовірність отримання правової допомоги. Так, серед тих, хто не мав правових проблем, 53,4% респондентів мають вищу освіту, серед тих, хто мали правові питання і не звертались за правовою допомогою, таких респондентів 49,0%, а серед тих, хто мали правові питання і звертались за правовою допомогою, респондентів мають вищу освіту 69,0% (Додаток 10). Хі-квадрат Пірсона становить 28,137 (рівень значущості - 0,2%). Це говорить про те, що громадяни з вищою освітою більш схильні звертатися саме по правову допомогу (наприклад, до організацій, що надають правову допомогу, платних юристів, знайомих юристів тощо), ніж громадяни, що вищу освіту не мають. Окрім того, громадяни з вищою освітою рідше стикаються з проблемами правового характеру. Це може бути пов'язано з вищою правовою грамотністю, що знижує ймовірність виникнення правових питань, які потребують правового вирішення.

Для аналізу впливу розміру населеного пункту проживання респондентів на ймовірність отримання ними правової допомоги було застосовано порівняння розмірів міст проживання респондентів серед таких категорій: 1) респондентів, які не мали проблем правового характеру протягом останніх трьох років; 2) респондентів, які мали правові проблеми та зверталися по правову допомогу; 3) респондентів, які мали правові проблеми, але не зверталися по правову допомогу.

Хі-квадрат Пірсона у такому випадку становить 0,988 (рівень значущості – 98,6%) і вказує на відсутність статистичної залежності між описаними ознаками. Це пояснюється тим, що сама онлайн-панель, відповідно й вибірка, обмежена жителями міст та не охоплює сільське населення України. Проте розмір міст в отриманій вибірці не впливає на можливість отримання правової допомоги респондентами.

Висновки до розділу II

На основі здійсненого дослідження ми дійшли наступних висновків та надали такі рекомендації:

1. Результати дослідження показали високу необхідність впровадження інформаційної кампанії, спрямованої на підвищення правової обізнаності населення та обізнаності щодо діяльності системи надання БПД в Україні.
2. Відсутність доступу до інтернету та цифрових інформаційних ресурсів зумовлює нерівність доступу до отримання правової допомоги населенням. Оскільки дослідити сільське населення України не є можливим за допомогою онлайн-панелі, навіть на етапі розробки програми дослідження це вже свідчило про обмежений доступ жителів сіл та селищ до будь-яких інформаційних ресурсів, у тому числі й до отримання правової допомоги. Зважаючи на це, інформуючи населення сіл та селищ (а особливо віддалених) про можливість отримати БПД, варто використовувати, окрім інтернет-ресурсів, телебачення та зовнішню рекламу. Це також можуть бути листівки та інші друковані матеріали.
3. Рівень освіти позитивно впливає на ймовірність отримання правової допомоги. Респонденти з вищою освітою частіше звертаються по правову допомогу до організацій, що її надають та до кваліфікованих фахівців. Це говорить про необхідність проведення інформаційної кампанії щодо способів захисту власних прав, а також важливості захисту власних прав саме у правовий спосіб серед населення з нижчим рівнем освіти.
4. Розмір міста, у якому проживають респонденти, не впливає на можливість отримати правову допомогу.
5. Упродовж останніх трьох років найчастіше проблеми правового характеру виникали у ВПО, осіб, які мають багатодітні сім'ї,

учасників АТО та мешканців прифронтових регіонів. Водночас найбільш серйозними правові проблеми стали для учасників АТО, пенсіонерів, малозабезпечених осіб, ВПО та осіб з інвалідністю. Найменш впевненими в можливості отримати правову допомогу виявилися пенсіонери, безробітні особи, малозабезпечені особи, мешканці прифронтових регіонів та ВПО. Цим зумовлена необхідність проведення правопросвітницьких заходів саме серед вказаних категорій населення з метою підвищення їхньої впевненості у можливості захистити власні права.

6. Основним суб'єктивним чинником, який зумовлює нерівність доступу до правової допомоги, а також негативно впливає на звернення до системи надання БПД, є незнання про можливість отримати безоплатну правову допомогу, яка гарантується державою, та способів звернення.
7. Найбільш популярними способами захисту прав серед українців є спроби вирішити правову проблему самостійно шляхом домовленостей за згодою сторін, звернення до платного юриста, адвоката або професійного консультанта та звернення до знайомого юриста, який надав безкоштовну консультацію. Водночас найбільш ефективними способами захисту прав українці вважають консультації платних юристів та адвокатів, звернення до знайомого юриста, який може надати безкоштовну консультацію та звернення до суду.
8. Актуальними є діяльність консультаційних служб або гарячих ліній, які надають правові консультації. Наразі варто приділяти велику увагу розвитку правових телефонних консультацій в Україні. Припускаємо, що за сьогоденних умов ефективними також будуть правові консультації громадян онлайн, за допомогою Google Meet, Zoom або інших програмних забезпечень.

9. Доволі неочікуваним висновком стало те, що особи, які мали правові питання протягом останніх трьох років, менш впевненими в отриманні правової допомоги ніж ті, хто з ними не стикався.
10. Найбільш поширеними серед уразливих категорій респондентів були правові питання, пов'язані з грошовими коштами, правами споживача, карантинними обмеженнями через COVID-19 та питання вакцинації, медичним обслуговуванням, соціальними виплатами та пільгами.
11. До ТОП-3 каналів комунікації, за допомогою яких уразливим категоріям респондентів було би зручно отримувати інформацію щодо способу захисту прав, належать інтернет, соціальні мережі та месенджери. Очікувано, що для учасників онлайн-панелей саме такі джерела отримання інформації є найбільш зручними. Проте для підвищення правової грамотності населення сіл та селищ, особливо віддалених, припускаємо, що варто використовувати телебачення.

ВИСНОВКИ

1. Нерівність доступу населення України до отримання правової допомоги є нерівністю в українському суспільстві, що спричинена рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів. Нерівність доступу населення України до правової допомоги провокує зменшення рівня якості суспільного життя у цілому та неспроможність держави забезпечувати суспільний та економічний розвиток.
2. На основі аналізу існуючих теоретичних підходів до розуміння поняття соціальних нерівностей було обрано вимірювальну методологію, яка на індивідуальному рівні включає такі комплексні параметри: 1) ресурсні (наявність ресурсів фінансових, інформаційних, проживання в місті (що теж є ресурсом, який зумовлює доступ до правової допомоги)); 2) оціночні (оцінка особи можливості захистити права у разі порушення та отримати кваліфіковану правову допомогу, віра в ефективність такої допомоги); 3) діяльнісні (установки на те, щоб звертатись до організацій, що надають правову допомогу, бажання звертатись).
3. Найбільшими проблемами, що пов'язані з доступністю правової допомоги в Україні, є відносно низька правова грамотність населення, та недостатня обізнаність про можливі способи захисту прав, що зумовлені браком відповідних інформаційних кампаній.
4. Результати проведеного нами дослідження показали необхідність впровадження інформаційної кампанії, спрямованої на підвищення правової обізнаності населення та обізнаності щодо можливості отримати безоплатну правову допомогу в Україні.
5. Нерівність доступу населення до цифрових інформаційних ресурсів (інтернету) зумовлює нерівність доступу до отримання правової допомоги. Оскільки здійснити опитування сільського населення України не є можливим за допомогою онлайн-панелі,

навіть на етапі розробки програми дослідження це вже свідчило про обмежений доступ жителів сіл та селищ до будь-яких інформаційних ресурсів, у тому числі й до отримання правової допомоги.

6. Рівень освіти позитивно впливає на ймовірність отримання правової допомоги. Респонденти з вищою освітою частіше звертаються по правову допомогу до організацій, що її надають та до кваліфікованих фахівців. Це говорить про необхідність проведення інформаційної кампанії щодо способів захисту власних прав, а також важливості захисту власних прав саме у правовий спосіб серед населення з нижчим рівнем освіти.
7. Найбільш уразливими категоріями респондентів, що обмежені у доступі до правової допомоги, виявилися ВПО, особи, які мають багатодітні сім'ї, малозабезпечені особи, учасники АТО та мешканці прифронтових регіонів. Цим зумовлена необхідність активного проведення правопросвітницьких заходів серед вказаних категорій населення з метою підвищення їхньої впевненості у можливості захистити власні права.
8. Основним суб'єктивним чинником, який зумовлює нерівність доступу до правової допомоги, а також негативно впливає на звернення до системи надання БПД, є незнання про можливість отримати безоплатну правову допомогу, яка гарантується державою, та незнання про способи звернення.
9. Найбільш популярними способами захисту прав серед українців є спроби вирішити правову проблему самостійно шляхом домовленостей за згодою сторін, звернення до платного юриста, адвоката або професійного консультанта та звернення до знайомого юриста, який надав безкоштовну консультацію. Водночас найбільш ефективними способами захисту прав українці вважають консультації платних юристів та адвокатів, звернення до

знайомого юриста, який може надати безкоштовну консультацію та звернення до суду.

10. Доволі неочікуваним висновком стало те, що особи, які мали правові питання протягом останніх трьох років, є менш впевненими в отриманні правової допомоги ніж ті, хто з ними не стикався.
11. Найбільш поширеними серед уразливих категорій респондентів були правові питання, пов'язані з грошовими коштами, правами споживача, карантинними обмеженнями через COVID-19 та питаннями вакцинації, медичним обслуговуванням, соціальними виплатами та пільгами.
12. До ТОП-3 каналів комунікації, за допомогою яких уразливим категоріям респондентів було би зручно отримувати інформацію щодо способу захисту прав, належать інтернет, соціальні мережі та месенджери. Очікувано, що для учасників онлайн-панелей саме такі джерела отримання інформації є найбільш зручними. Проте для підвищення правової грамотності населення сіл та селищ, особливо віддалених, припускаємо, що варто використовувати телебачення.
13. Отже, першочергово потрібно розвивати поінформованість населення стосовно способів захисту власних прав та можливості отримання безоплатної правової допомоги. На основі результатів здійсненого дослідження, можна сказати, що серед міського населення це краще робити з використанням таких ресурсів, як інтернет, соціальні мережі та месенджери. Це може бути реклама у соціальних мережах або на сайтах, ведення інформаційних сторінок у соціальних мережах та каналів у месенджерах. Варто розвивати напрям надання телефонних консультацій. Особливо така актуальність зросла ще більше з початком війни на території України. Припускаємо, що за сьогоднішніх умов ефективними

також будуть правові консультації громадян онлайн, за допомогою Google Meet, Zoom або інших програмних забезпечень. Для надання правових консультацій така онлайн-допомога може стати більш пріоритетною в сьогоднішніх умовах. Для правопросвітництва населення сіл та селищ, особливо віддалених, найкраще звернути увагу на інші канали комунікації, такі як телебачення або зовнішня реклама.

14. Окрім того, з'ясувалося, що використання онлайн-панелі як інструменту збору соціологічної інформації провокує такі наслідки, як можливі перекоси у результуючій вибірці у бік міського населення і нерівномірного представлення статево-вікових категорій. Якщо дослідження передбачає опитування специфічних категорій громадян, або якщо тема дослідження стосується нерівності доступу до певних ресурсів, збір даних за допомогою онлайн-панелей може бути дуже ускладненим.

Перелік використаних джерел

1. Визначення потреб соціально вразливих груп населення в отриманні правових послуг: результати соціологічного дослідження / Надання правових послуг в Україні та можливості їх цифровізації: результати дослідження // UNDP, 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjnsn4aYl9r1AhWPlqQKHRLMA50QFnoECAIQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.ua.undp.org%2Fcontent%2Fdam%2Fukraine%2Fdocs%2FDG%2F1%2Freport_dig.tools%2520for%2520legal%2520services_UKR.pdf&usg=AOvVaw2oveuzGBdowNp2bocHFGtr
2. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні: монографія / О. М. Балакірева, В. А. Головенько, Д. А. Дмитрук за ред. О. М. Балакіревої. -К.: НАН України; Ін-т екон. та прогнозув., 2011. - 592 с.
3. Дослідження правових проблем та потреб в українських громадах у Херсоні (Херсонська область), Сєверодонецьку (Луганська область), Жовтих Водах (Дніпропетровська область) та Соснівці (Львівська область) Звіт за результатами дослідження. - 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ldn.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Ukraine-justice-needs-2018.pdf>
4. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011р. № 3460-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
5. Коваліско Н. Економіка і соціологія нерівності: емпіричні свідчення глобальних тенденцій / Н. Коваліско, С. Макеев // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2018. – №3. – С. 5-24.

6. Куценко О. Д. Суспільство нерівних. Класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві: Спроби західної соціології / Ольга Куценко // – Харків: Вид. центр Харк. ун-ту. – 2000. – 316 С.
7. Лібанова Е. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність / Елла Лібанова // Економіка України. - 2014. - № 3. - С. 4–19.
8. Макеев С. Глобальний і локальний діалект нарративу про нерівність / С. Макеев, Н. Коваліско // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2017. - № 4. - С. 22-36.
9. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е. М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.
10. Оцінювання системи безоплатної вторинної правової допомоги в Україні у світлі стандартів і передового досвіду Ради Європи - Рада Європи, вересень 2016 [Електронний ресурс] / Council of Europe. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/09000016806aab13>
11. Презентовано результати дослідження рівня знань землевласників та землекористувачів окремих аспектів земельного законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/prezentovano-rezultaty-doslidzhennya-rivnya-znan-zemlevlasnykiv-ta-zemlekorystuvachiv-okremyh-aspektiv-zemelnogo-zakonodavstva/>
12. Принципи та правила вимірювання структурних нерівностей у соціології / за ред. Л. Малиш. - Київ: НаУКМА, 2019. - 370 с.
13. Семке Н. Проблеми соціально-економічної нерівності в Україні / Ніна Семке // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – 2020. - №1. – С. 5-8.
14. Соціальні нерівності: сприйняття українським суспільством (Заключний звіт) \ Бакіров В., Куценко О., Сокурянська Л. (ред.) –

- Харків: Соціологічна асоціація України, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sau.in.ua/app/uploads/2019/07/ZVIT_SOCZIALNI-NERIVNOSTI_2018_.pdf
15. Стігліц Дж. Ціна нерівності: як теперішнє поділене суспільство загрожує нашому майбутньому / Дж. Стігліц // Київ: Темпора. - 2017. - 583 с.
 16. Balakrishnan R. Global inequality and human rights / R. Balakrishnan // In Inequality studies from the Global South. Routledge. – 2020. - С. 240-256.
 17. Cowell Frank A. Measuring Inequality / Frank A. Cowell // Oxford University Press. – 2009. – 255 С.
 18. Elenbaas, L. A developmental-science perspective on social inequality / L. Elenbaas, M. T. Rizzo, M. Killen // Current Directions in Psychological Science, 29(6), 610-616. – 2020. – С. 610-616.
 19. Global Study on Legal Aid: Country Profiles \ United Nations, December 2016 [Електронний ресурс] / United Nations Office on Drugs and Crime. – Режим доступу: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/GSLA_-_Country_Profiles.pdf
 20. Therborn G. Inequalities of the World: New Theoretical / Göran Therborn // Frameworks, Multiple Empirical Approaches. Verso. – 2006. - 332 С.

Додатки

Додаток 1.

Програма дослідження

«Нерівність доступу населення України до правової допомоги: основні потреби та шляхи вирішення правових питань»

1. Методологічний розділ

Проблемна ситуація, актуальність, ступінь розробленості

Незважаючи на міжнародні та конституційні зобов'язання України, що передбачають рівний доступ до правової допомоги усіх категорій населення, потреби громадськості у забезпеченні безоплатної правової допомоги (далі – БПД) в Україні все ще не задоволені повною мірою. Крім того, значна частина населення, особливо його вразливі верстви, досі має низький рівень правової обізнаності щодо розв'язання своїх проблем у правовий спосіб, що стимулює виникнення корупційних явищ, стримує активну участь цієї частини громадян в економічному житті, провокує та підтримує бідність.

Дослідження правової обізнаності та доступу до правової допомоги в Україні, а також доступу до системи надання БПД має важливе практичне значення у роботі Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України, системи надання БПД та інших державних органів влади чи державних організацій. Наразі існують дослідження, присвячені цій проблемі, проте вони не є всеохоплюючими та не зосереджені на виявленні найбільш уразливих категорій населення та причин відсутності доступу до отримання правової допомоги.

Для того, аби вирішити проблему нерівного доступу до захисту прав людини в Україні, потрібно розуміти особливості тої частини населення, яка не може вирішити правові питання у правовий спосіб, та причини цього явища. Потрібно розуміти, які способи вирішення правових питань українці використовують та вважають найбільш ефективними. Це дозволить вибудувати ефективну комунікацію з даними групами населення, аби підвищити рівень їхньої правової грамотності, обізнаності щодо способів захисту власних прав (наприклад, обізнаності про можливість отримання безоплатної первинної чи вторинної правової допомоги). Також важливо розуміти, з якими правовими питаннями українці (а особливо найбільш уразливі категорії населення) стикаються найчастіше, аби підвищувати правову грамотність населення з цих питань.

Огляд попередніх досліджень

«Правові потреби населення Херсона, Сєвєродонецька, Жовтих Вод та Соснівки» (2018) [1]

Дослідження виконувалось КМІС на замовлення МФ «Відродження» у 2018 році. Усього було опитано 2053 особи за вибіркою, репрезентативною для мешканців Херсона, Сєвєродонецька, Жовтих Вод та Соснівки. Міста, обрані для проведення дослідження, є різними за кількістю населення та представляють різні регіони (Південь, Схід, Центр, Захід). У кожному місті було проведено близько 500 інтерв'ю. Опитування здійснювалося за випадковою вибіркою. Припускається, що результати опитування з певними допущеннями можна розповсюджувати на міське населення України віком старше 18 років, що проживає за межами міст-мільйонників. Звіт за результатами містить дані щодо правових потреб населення, шляхів їх вирішення та перешкод у цьому процесі, а також щодо обізнаності про систему надання БПД.

Сильною стороною дослідження є методологія, розроблена на основі узагальненого міжнародного досвіду командою експертів (соціологів та юристів). Слабкою стороною є обмежена географія дослідження, що не дає змогу розповсюджувати його результати на все населення країни.

«Визначення потреб соціально вразливих груп населення в отриманні правових послуг» (2020) [2]

Дослідження проводилось у червні 2020 р. Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва на замовлення Програми розвитку ООН. Метою даного якісного соціологічного дослідження було виявлення найбільш актуальних правових послуг для трьох соціально вразливих груп населення – людей з інвалідністю; людей, що проживають на віддалених територіях; людей, що постраждали внаслідок бойових дій на Донбасі та анексії Криму. Під час дослідження були проведені три фокус-групові дискусії (ФГД) та три глибинні інтерв'ю.

Серед трьох обраних цільових груп спостерігався різний досвід отримання правових послуг і життєвих ситуацій, для вирішення яких вони надавались. Наприклад, серед представників віддалених сільських районів основний масив проблем пов'язаний з питаннями землі, добросусідства й обмеженого доступу до правових послуг. Серед представників організацій людей з інвалідністю основними проблемами є загалом ускладнена доступність до правової допомоги та правосуддя в цілому, а також низка питань, пов'язаних із соціальним забезпеченням, реабілітацією та дискримінацією.

Сильною стороною дослідження є виокремлення кола найбільш актуальних правових питань для обраних цільових груп, які є обмеженими в доступі до правової допомоги. Слабкою стороною дослідження є неможливість екстраполювання результатів дослідження на генеральну сукупність, а також обмеження соціально вразливих груп населення вищенаведеними категоріями.

«Соціологічне дослідження рівня знань землевласників та землекористувачів окремих аспектів земельного законодавства» (2021) [3]

Дослідження було виконане Координаційним центром з надання правової допомоги за сприяння Проекту «Програма «Прискорення приватних інвестицій у сільське господарство». Польовий етап тривав з 21 жовтня по 3 грудня 2021 року. Усього було опитано 10 тис. повнолітніх мешканців України методом вуличного опитування F2F по всій території України (за винятком тимчасово окупованих територій). Основною цільовою групою опитування були власники та фактичні користувачі земельних ділянок сільгосппризначення, проте дослідження також передбачало опитування осіб віком від 18 років, які не є землевласниками або землекористувачами, але репрезентують доросле населення України за показниками статі, віку, області та типу населеного пункту (понад 3 тис. осіб). У ході опитування були отримані дані щодо впевненості у власній правоспроможності, запиту на правове інформування, обізнаності щодо існування системи надання БПД.

Сильною стороною дослідження є масштабна вибірка, що дозволяє порівнювати результати як на національному, так і на регіональних рівнях, дані щодо запиту на правове інформування та впевненості населення у захисті прав у разі їх порушення. Слабкою стороною дослідження є відсутність виокремлення найбільш уразливих категорій населення з точки зору можливості захисту прав.

Проблема соціологічного дослідження: суперечність між, з одного боку, необхідністю забезпечення рівного доступу громадян до отримання правової допомоги, і, з іншого – незнанням чинників, що спричиняють обмеження доступу окремим категоріям громадян до правової допомоги.

Мета дослідження: дослідити чинники, що зумовлюють нерівність доступу громадян до отримання правової допомоги та визначити найбільш популярні та ефективні способи українців вирішувати правові питання.

Об'єкт дослідження.

Емпіричний об'єкт: Громадяни України віком від 18 до 55 років, що проживають у містах України.

Теоретичний об'єкт: Нерівність доступу до правової допомоги.

Предмет: нерівність доступу міського населення України віком від 18 до 55 років до отримання правової допомоги.

Завдання:

1. Дослідити об'єктивні та суб'єктивні чинники, які зумовлюють нерівність доступу до правової допомоги.
2. З'ясувати найбільш популярні способи захисту прав серед українців.
3. Дослідити, які способи захисту прав українці вважають найефективнішими.
4. З'ясувати найбільш поширені тематики правових питань серед українців, які обмежені в доступі до правової допомоги.
5. Визначити найбільш ефективні канали комунікації державних установ та організацій із уразливими групами населення.

Інтерпретація та операціоналізація понять

Вразливі категорії населення України – ті групи населення України, які мають більшу потребу в правовому захисті або обмежені в доступі до правової допомоги. Завданням дослідження є визначити такі групи населення, проте апріорі, зважаючи на попередні дослідження та експертні висновки, серед них можуть бути:

- Малозабезпечені (ті, чий сімейний дохід ненабагато перевищує прожитковий мінімум);
- Особи з інвалідністю;
- Люди літнього віку;
- Жінки та діти, що зазнають сімейного насильства;
- Внутрішньо переміщені особи;
- Мешканці сільської місцевості;
- Мешканці непідконтрольних Україні територій / прифронтових регіонів;
- Інші.

Способи захисту прав – способи, які використовують громадяни України при виникненні в них правових питань. По-перше, це спроби вирішити правове питання – чи намагалась особа вирішити проблему, чи спроб вирішити ситуацію не було. По-друге, це безпосередньо способи вирішення правового питання, серед них можуть бути:

- Намагання вирішити проблему мирним шляхом;

- Скарга до органу державної влади чи органу місцевого самоврядування;
- Звернення до юриста, адвоката (платного чи безоплатного);
- Контакт з офіційним представником іншої сторони (наприклад, колектором кредитів);
- Намагання вирішити проблему між собою неформально;
- Звернення до суду / Отримання повістки до суду;
- Звернення до поліції;
- Хабар/подарунок/подяка за послугу представнику влади.

По-третє, вирізняємо осіб та організації, до яких громадяни зверталися за допомогою:

- Родичі, друзі або знайомі;
- Органи влади чи місцевого самоврядування;
- Суд;
- Консультаційна служба або гаряча лінія, яка надає правові консультації;
- Державна організація, представники влади;
- Знайомий юрист, який надав безкоштовну консультацію;
- Поліція;
- Платний юрист, платний адвокат, професійний консультант;
- Юрист системи надання безоплатної правової допомоги;
- Соціальна служба, соціальний працівник;
- Інші надавачі допомоги.

Правове питання – колізія, конфліктне питання, ситуація невизначеності або суперечності, яка виникає з приводу застосування правових норм, і вимагає правового роз'яснення, правового захисту чи прийняття нових правових норм. Правове питання може виникнути стосовно наступних аспектів права:

- Права споживача
- Житлово-комунальне господарство
- Соціальні виплати та пільги
- Медичне обслуговування
- Трудові відносини
- Взаємовідносини з сусідами
- Поділ чи оформлення майна, в тому числі спадщини
- Взаємовідносини з органами державної влади
- Освіта

- Грошові кошти
- Земельні відносини
- Тілесні ушкодження, аварія, ДТП
- Власне житло
- Сімейні відносини
- Погашення заборгованості
- Соціальна підтримка внутрішньо переміщеним особам
- Військова служба
- Опіка та піклування
- Домашнє насильство
- Кримінальні злочини
- Проблеми при притягненні до адміністративної відповідальності чи виконанні судового рішення
 - Карантинні обмеження через COVID-19, вакцинація
 - Інше

Правова (або юридична) допомога — надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Розрізняють первинну та вторинну правову допомогу.

Канали комунікації із уразливими групами населення – канали комунікації, які можуть використовувати державні органи та організації задля інформування уразливих груп населення; найзручніші для уразливих груп населення дізнаватися інформацію про правові питання. Виділяємо такі канали комунікації:

- Національні телеканали;
- Місцеві телеканали;
- Соціальні мережі (Фейсбук, Інстаграм, Твітер тощо);
- Месенджери (Вайбер, Телеграм, Вотсап тощо);
- Інтернет (не рахуючи соціальних мереж);
- Радіо;
- Національна преса;
- Місцева преса;
- Зовнішня реклама, оголошення у громадських місцях;
- Близьке оточення (родичі, друзі, знайомі, колеги);
- Місцева влада, органи місцевого самоврядування;
- Інші.

Гіпотези:

1. На доступність правової допомоги впливають наступні чинники: а) приналежність громадян до категорій малозабезпечених, осіб літнього віку, осіб з інвалідністю (зворотній зв'язок); б) розмір населеного пункту проживання громадян (прямий зв'язок); в) освіта (прямий зв'язок).
2. До суб'єктивних чинників, які зумовлюють нерівність доступу до правової допомоги, належать зневіра у можливість захистити власні права у разі їх порушення та незнання про можливість отримати безоплатну правову допомогу, яка гарантується державою.
3. Найбільш популярні способи захисту прав серед українців – звернення до поліції або до родичів, знайомих та друзів, водночас найбільш ефективними способами захисту прав українці вважають суд або звернення до органів місцевої влади та самоврядування.
4. Найбільш поширеними правовими питаннями серед уразливих категорій населення України є права споживача, соціальні виплати та пільги, сімейне право.
5. Найбільш ефективним способом комунікації з уразливими категоріями населення є телебачення.

2. Процедурний розділ

Обґрунтування методу збору інформації

Масове онлайн-опитування з використанням онлайн-панелі для з'ясування кількісних характеристик ключових показників нерівності доступу до правової допомоги. Даний метод дозволить швидко опитати визначену цільову групу. В якості контролю буде використовуватись логічний контроль масиву даних під час польового етапу.

Використання методу онлайн-опитування має певні обмеження, пов'язані з представленням лише онлайн-аудиторії України. Тому припускаємо, що у разі проведення загальнонаціонального дослідження (із використанням іншого методу збору даних) значення показників доступу населення до отримання правової допомоги були би дещо нижчими.

Визначення вибірки

Вибірка квотна за ознаками статі, віку (18-55 років), типу населеного пункту та області проживання. Буде сформована на базі онлайн-панелі компанії «Research.ua».

Тип інструментарію, основні його блоки

Тип інструментарію – онлайн-анкета. Анкета містить такі блоки: скрінер, «Вирішення правових питань», «Способи захисту прав», «Канали комунікації», соціально-демографічний блок запитань. Анкета розміщена у додатках (Додаток 1).

З метою уникнення випадкового заповнення анкети респондентами та, як наслідок, уникнення зміщень у результатах, пропонується при створенні онлайн-анкети рандомізувати варіанти відповідей для таких питань анкети: питання 4 (окрім відкритої відповіді «Інше»), питання 6 (окрім варіантів «Не намагались вирішувати правові проблеми» та «Інше»), питання 10 (окрім варіанту «Важко відповісти») та питання 14 (окрім відповіді «Інше»).

3. Організаційний розділ

Робочий план (графік робіт)

Терміни	Етапи
01.02 – 15.02	Польовий етап, паралельний логічний аналіз масиву даних
16.02 – 02.03	Обробка та аналіз даних
02.03 – 14.03	Підготовка звіту за результатами дослідження, презентації

Кошторис

Етап	Кількість робочих днів	Вартість, грн.
Підготовка програми дослідження та анкети		
Підготовка програми дослідження	4	1200
Розробка інструментарію	4	1200
Розробка та розрахунок вибірки	3	900
Програмування анкети	2	600
Контроль польового етапу		
Загальний менеджмент опитування, чинний контроль польового етапу	2	600
Аналіз результатів опитування		
Підготовка розрахунків та звіту	15	4500

Підготовка презентації	3	900
<i>Разом:</i>	33	9900

4.Очікувані результати

Метою дослідження є отримання інформації щодо найбільш уразливих категорій населення, які обмежені у доступі до правової допомоги. Ця інформація дасть змогу розуміти особливості тої частини українців, яка потребує додаткових дій влади України задля забезпечення доступу громадян до захисту власних прав.

Дослідження дасть інформацію щодо способів вирішення правових питань, які українці використовують та вважають найбільш ефективними. Це дозволить дати державним органам та організаціям, які стосуються забезпечення прав людини, рекомендації щодо можливостей вибудувати ефективну комунікацію з даними групами населення, аби підвищити рівень їхньої правової грамотності та обізнаності щодо способів захисту власних прав. Також важливо розуміти, з якими правовими питаннями українці (а особливо найбільш уразливі категорії населення) стикаються найчастіше, аби підвищувати правову грамотність населення з цих питань.

Спираючись на результати даного дослідження, планується надати рекомендації, які будуть корисні державним органам та організаціям, пов'язаним із забезпеченням прав людини в Україні. Зокрема, результати дослідження матимуть практичне значення для системи надання БПД, метою якої є забезпечення рівного доступу до правової допомоги усіх груп населення України. Окрім надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги, система надання БПД здійснює комунікаційну та правопросвітницьку діяльність, метою яких є комунікація та інформування, а також підвищення правової грамотності українців стосовно захисту власних прав.

*Інструментарій дослідження***Нерівність доступу населення України до правової допомоги: основні потреби та шляхи вирішення правових питань****Анкета (укр.) версія 2**

Вітаємо! Компанія Research.ua запрошує Вас взяти участь в опитуванні. Участь є конфіденційною та анонімною, отримані результати будуть представлені у вигляді статистично обробленої інформації.

Ви можете змінити мову опитування на російську вгорі екрану

СКРІНЕР**1. ВКАЖІТЬ, СКІЛЬКИ ПОВНИХ РОКІВ ВАМ ВИПОВНИЛОСЯ:**

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Менше 18 років → ЗАВЕРШЕННЯ ОПИТУВАННЯ
- 18-25 років
- 26-35 років
- 36-45 років
- 46-55 років
- 56 років і більше → ЗАВЕРШЕННЯ ОПИТУВАННЯ

2. ПОЗНАЧТЕ ВАШУ СТАТЬ:

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Чоловік
- Жіноча

3. ВКАЖІТЬ ОБЛАСТЬ, У ЯКІЙ ВИ ПРОЖИВАЄТЕ:

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Вінницька
- Волинська
- Дніпропетровська
- Донецька
- Житомирська
- Закарпатська
- Запорізька
- Івано-Франківська
- Київська
- м. Київ
- Кіровоградська
- Луганська
- Львівська
- Миколаївська
- Одеська
- Полтавська
- Рівненська
- Сумська
- Тернопільська
- Харківська
- Херсонська
- Хмельницька
- Черкаська
- Чернівецька
- Чернігівська
- Інша

→ ПИТАННЯ 5

4. У НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ ЯКОЇ КАТЕГОРІЇ ВИ ЗАРАЗ ПРОЖИВАЄТЕ?

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Міста від 500 тис. населення
- Міста від 100 тис. до 500 тис. населення
- Міста від 50 тис. до 100 тис. населення
- Міста до 50 тис. населення
- Селище міського типу → ЗАВЕРШЕННЯ ОПИТУВАННЯ
- Село → ЗАВЕРШЕННЯ ОПИТУВАННЯ
- Важко відповісти → ЗАВЕРШЕННЯ ОПИТУВАННЯ

5. ПРИГАДАЙТЕ, ЧИ МАЛИ ВИ БУДЬ-ЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЧИ ПИТАННЯ АБО СТИКАЛИСЯ З ПОРУШЕННЯМ ВЛАСНИХ ПРАВ УПРОДОВЖ ОСТАННІХ ТРЬОХ РОКІВ (З 2019 РОКУ Й ДОТЕПЕР)?

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Так
- Ні → Питання 11
- Важко відповісти → Питання 11

6. СКІЛЬКИ САМЕ ПРОБЛЕМ ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ВИ МАЛИ УПРОДОВЖ ОСТАННІХ ТРЬОХ РОКІВ (З 2019 РОКУ Й ДОТЕПЕР)?

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Одну проблему
- Дві проблеми
- Три проблеми
- Чотири проблеми
- Від п'яти проблем

БЛОК I. ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ ПИТАНЬ

Подальші запитання стосуються правових проблем, з якими Ви стикалися упродовж останніх трьох років (з 2019 року й дотепер). Просимо Вас згадати свій досвід у вирішенні саме цих правових проблем.

7. УТОЧНІТЬ, З ЧИМ БУЛИ ПОВ'ЯЗАНІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ, З ЯКИМИ ВИ СТИКАЛИСЯ. ПОЗНАЧТЕ УСІ ВАРІАНТИ, ЯКІ ВАМ ПІДХОДЯТЬ:

МНОЖИННИЙ ВИБІР, РОТАЦІЯ ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ, КРИМ «ІНШЕ».

- Трудові відносини
- Права споживача
- Сімейні відносини
- Поділ чи оформлення майна, в тому числі спадщини
- Житлово-комунальне господарство
- Соціальні виплати та пільги
- Медичне обслуговування
- Взаємовідносини з сусідами
- Взаємовідносини з органами державної влади
- Освіта
- Грошові кошти
- Земельні відносини
- Тілесні ушкодження, аварія, ДТП
- Нерухомість (житло)
- Погашення заборгованості
- Соціальна підтримка внутрішньо переміщеним особам
- Військова служба
- Опіка та піклування
- Домашнє насильство
- Кримінальні злочини
- Проблеми при притягненні до адміністративної відповідальності чи виконанні судового рішення
- Карантинні обмеження через COVID-19, вакцинація
- Інше: _____

8. ОЦІНІТЬ, ЧИ МАЛИ ВИ УПРОДОВЖ ОСТАННІХ ТРЬОХ РОКІВ СЕРЙОЗНІ ДЛЯ ВАС АБО ВАШОЇ СІМ'Ї ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ?

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Так, мали декілька серйозних проблем
- Так, мали одну серйозну проблему
- Ні, правові проблеми не були серйозними
- Важко відповісти

9. ЯКИМ ЧИНОМ ВИ НАМАГАЛИСЯ ВИРІШИТИ ТІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ, ЯКІ У ВАС ВИНИКАЛИ? Зазначте усі варіанти, які Вам підходять:

МНОЖИННИЙ ВИБІР, РОТАЦІЯ ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ, КРІМ «Не намагались вирішувати правові проблеми» ТА «ІНШЕ».

- Не намагались вирішувати правові проблеми
- Намагались вирішити проблему самостійно мирним шляхом
- Подавали скаргу до органу державної влади або місцевого самоврядування
- Звертались до платного юриста, адвоката або професійного консультанта
- Звертались до центру або бюро системи безоплатної правової допомоги
- Звертались до поліції
- Звертались за допомогою до родичів, друзів або знайомих
- Звертались до знайомого юриста, який надав безкоштовну консультацію
- Звертались до консультаційної служби або гарячої лінії, яка надає правові консультації
- Зв'язувались з офіційним представником іншої сторони (наприклад, колектором кредитів)
 - Звертались до соціальної служби або соціального працівника
 - Намагались вирішити проблему з іншою стороною неформально
 - Звертались до суду або отримали повістку до суду
 - Звертались до поліції
 - Звертались до представників влади
 - Вирішували проблему за допомогою подарунку, подяки або хабаря представнику влади
- Інше: _____

10. ОЦІНІТЬ В ЦІЛОМУ, НАСКІЛЬКИ ЕФЕКТИВНО ВАМ ВДАЛОСЯ ВИРІШИТИ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ, ЩО У ВАС ВИНИКАЛИ ПРОТЯГОМ ОСТАННІХ ТРЬОХ РОКІВ. Використовуйте шкалу від 1 до 5, де 1 – проблеми зовсім не були вирішені, 5 – проблеми були повністю вирішені:

- 1 2 3 4 5 Важко відповісти

БЛОК II. СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ

11. НА ВАШУ ДУМКУ, НАСКІЛЬКИ ЙМОВІРНО, ЩО ВИ ЗМОЖЕТЕ ОТРИМАТИ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ, ЯКЩО У ВАС ВИНИКНЕ ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ?

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Дуже ймовірно
 Скоріше ймовірно
 Малоймовірно
 Дуже малоймовірно
 Важко відповісти

12. НА ВАШУ ДУМКУ, НАСКІЛЬКИ ЙМОВІРНО, ЩО ВИ ЗМОЖЕТЕ ВИРІШИТИ ПРАВОВУ ПРОБЛЕМУ, ЯКЩО ВОНА У ВАС ВИНИКНЕ?

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Дуже ймовірно
 Скоріше ймовірно
 Малоймовірно
 Дуже малоймовірно
 Важко відповісти

13. ЯКІ СПОСОБИ ЗАХИСТИТИ СВОЇ ПРАВА, НА ВАШУ ДУМКУ, Є НАЙБІЛЬШ ЕФЕКТИВНИМИ? Оберіть до трьох варіантів:

МНОЖИННИЙ ВИБІР ДО ТРЬОХ ВАРІАНТІВ, РОТАЦІЯ ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ, КРІМ «ВАЖКО ВІДПОВІСТИ».

- Самостійне вирішення правової проблеми
 Скарга до органу державної влади або органу місцевого самоврядування

- Консультація платного юриста, платного адвоката або професійного консультанта
- Звернення до центру або бюро системи безоплатної правової допомоги
- Звернення до поліції
- Допомога родичів, друзів або знайомих
- Допомога знайомого юриста, який може надати безкоштовну консультацію
- Звернення до консультаційної служби або гарячої лінії, яка надає правові консультації
- Звернення до соціальної служби або соціального працівника
- Звернення до суду
- Звернення до поліції
- Звернення до представників влади
- Подарунок, подяка або хабар представнику влади
- Важко відповісти

14. ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ ПРО ІСНУВАННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ?

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Так
- Ні → ПИТАННЯ 17
- Важко відповісти → ПИТАННЯ 17

15. А ЧИ ЗВЕРТАЛИСЯ ВИ ДО ЦЕНТРУ, БЮРО АБО ДО КОНТАКТ-ЦЕНТРУ СИСТЕМИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ?

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Так → ПИТАННЯ 17
- Ні

16. УТОЧНІТЬ, БУДЬ ЛАСКА, ЧОМУ САМЕ ВИ НЕ ЗВЕРТАЛИСЯ ДО СИСТЕМИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ? Можете обрати декілька варіантів відповіді.

МНОЖИННИЙ ВИБІР.

- Отримували правову допомогу чи консультацію в інший спосіб
- Не мали достатньо інформації про систему та про те, як звернутися
- Центр або бюро з надання безоплатної правової допомоги знаходиться надто далеко
- Не довіряєте системі безоплатної правової допомоги або чули погані відгуки
- Інша причина: _____

БЛОК III. КАНАЛИ КОМУНІКАЦІЇ

17. У ЯКИЙ СПОСІБ ВАМ БУЛО БИ ЗРУЧНО ОТРИМУВАТИ ІНФОРМАЦІЮ СТОСОВНО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ, ДО ЯКИХ МОЖНА ЗВЕРНУТИСЬ ЗА ДОПОМОГОЮ? Позначте до 3 варіантів:

МНОЖИННИЙ ВИБІР ДО ТРЬОХ ВАРІАНТІВ, РОТАЦІЯ ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ, КРИМ «ІНШЕ».

- Національні телеканали
- Місцеві телеканали
- Соціальні мережі (Фейсбук, Інстаграм, Твітер тощо)
- Месенджери (Вайбер, Телеграм, Вотсап тощо)
- Інтернет (не рахуючи соціальних мереж)
- Радіо
- Національна преса
- Місцева преса
- Зовнішня реклама, оголошення у громадських місцях
- Місцева влада, органи місцевого самоврядування
- Інше: _____

БЛОК IV. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ПИТАННЯ

І наостанок декілька запитань про Вас

18. ВИ ЗАРАЗ ПРАЦЮЄТЕ? Це може бути як робота по найму, так і військова служба, самозайнятість чи підприємництво, або постійні підробітки.

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Так Ні

19. ЧИ НАЛЕЖИТЕ ВИ ДО НАСТУПНИХ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН? Позначте всі варіанти, які Вам підходять:

МНОЖИННИЙ ВИБІР КРІМ ВАРІАНТА «Ні, не належу до жодної з перелічених категорій».

- Особи з інвалідністю
- Пенсіонери
- Внутрішньо переміщені особи
- Учасники АТО
- Мешканці непідконтрольних Україні територій;
- Мешканці прифронтових регіонів
- Маю багатодітну сім'ю
- Ні, не належу до жодної з перелічених категорій

20. ВАША ОСВІТА:**ОДНА ВІДПОВІДЬ**

- Початкова або неповна середня освіта (не більше 9 класів)
- Повна загальна середня освіта (10-11 класів)
- Середня спеціальна (технікум, училище, коледж)
- Незакінчена вища освіта
- Повна вища освіта (ступінь бакалавра, магістра і т. д.)
- Важко сказати

21. ЯКЕ З НАСТУПНИХ ТВЕРДЖЕНЬ НАЙКРАЩЕ ОПИСУЄ МАТЕРІАЛЬНИЙ СТАН ВАШОГО ДОМОГОСПОДАРСТВА?

ОДНА ВІДПОВІДЬ

- Нам бракує грошей навіть на їжу
- Нам вистачає грошей на їжу, але ми не завжди у змозі купити одяг
- Нам завжди вистачає грошей на їжу та одяг, але ми не завжди можемо дозволити собі електроніку для дому або інші дорогі товари

- У нас є достатньо грошей на електроніку для дому чи інші дорогі товари, але ми не можемо дозволити собі машину або квартиру
- Ми можемо дозволити собі машину чи інші товари подібної вартості, якщо у цьому є потреба
- Важко відповісти

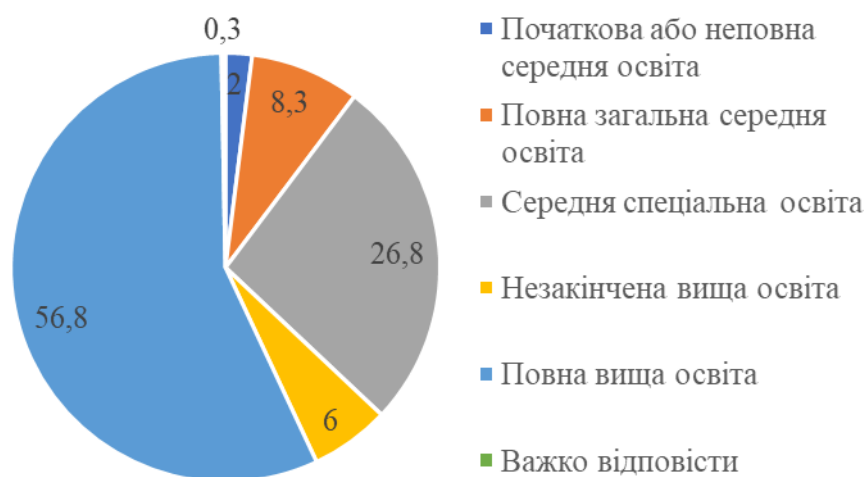
ЗАВЕРШЕННЯ АНКЕТИ

Щиро дякуємо Вам за участь в опитуванні. Бережіть себе та ефективно захищайте свої права!

Додаток 3.

Додаткові характеристики результуючої вибірки

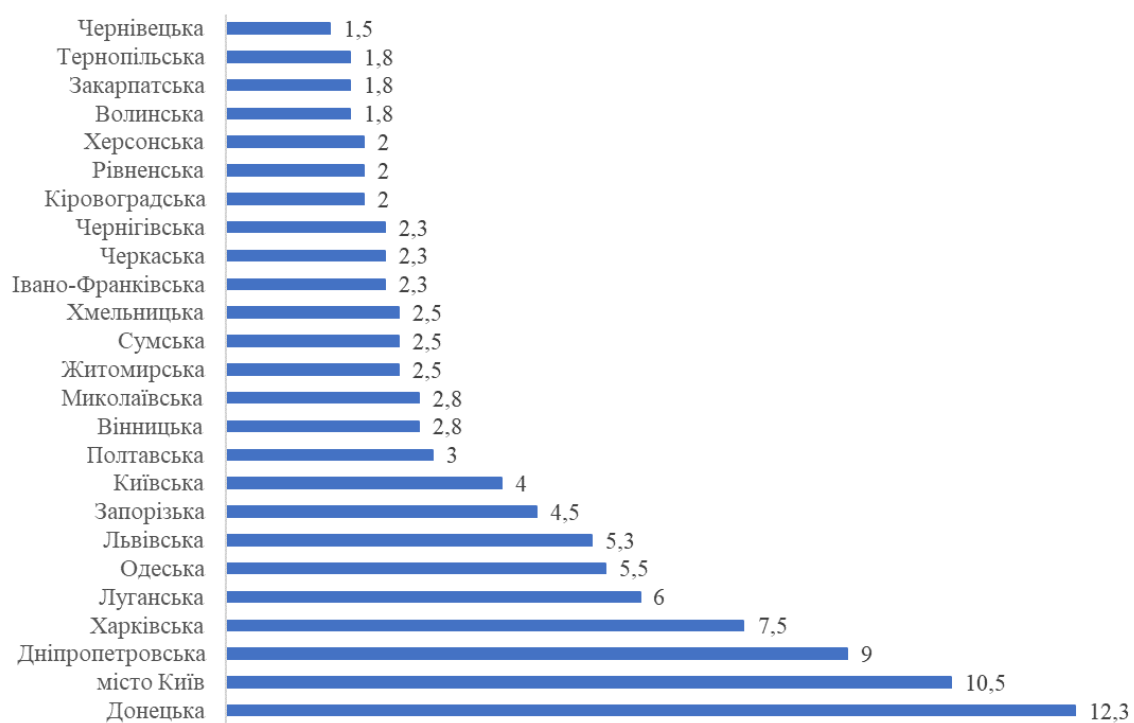
Рівень освіти респондентів, %

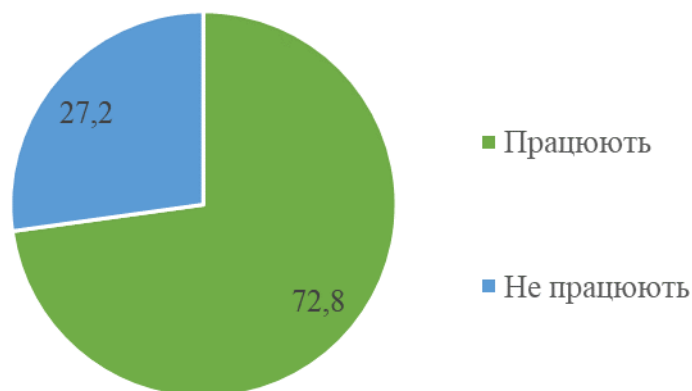
Матеріальний стан домогосподарства респондентів, %

Область проживання респондентів, %

Зайнятість респондентів, %

Додаток 4.

Наявність проблем правового характеру протягом останніх трьох років у апріорі вразливих категорій населення

	Мали правові питання		Не мали правових питань		Важко відповісти	
	Кількість	% серед категорії	Кількість	% серед категорії	Кількість	% серед категорії
ВПО	15	57,7	11	42,3	0	0,0
Мають багатодітну сім'ю	9	45,0	7	35,0	4	20,0
Учасники АТО	8	44,4	8	44,4	2	11,1
Мешканці прифронтових регіонів	12	42,9	10	35,7	6	21,4
Малозабезпечені	27	38,0	29	40,8	15	21,1
Мешканці непідконтрольних Україні територій	6	37,5	6	37,5	4	25,0
Пенсіонери	6	31,6	8	42,1	5	26,3
Безробітні	33	30,3	55	50,5	21	19,3
Особи з інвалідністю	8	25,0	16	50,0	8	25,0

*Малозабезпечені – ті респонденти, яким бракує грошей навіть на їжу + ті, які не завжди у змозі купити одяг

Додаток 5.

Оцінка серйозності проблем правового характеру, які виникали протягом останніх трьох років у апріорі вразливих категорій населення

	Мали декілька серйозних проблем		Мали одну серйозну проблему		Правові проблеми не були серйозними		Важко відповісти	
	Кількість	% серед категорії	Кількість	% серед категорії	Кількість	% серед категорії	Кількість	% серед категорії
Учасники АТО	3	37,5	2	25,0	2	25,0	1	12,5
Пенсіонери	2	33,3	3	50,0	1	16,7	0	0,0
Малозабезпечені	9	33,3	9	33,3	8	29,6	1	3,7
ВПО	4	26,7	4	26,7	6	40,0	1	6,7
Особи з інвалідністю	2	25,0	4	50,0	2	25,0	0	0,0
Безробітні	6	18,2	13	39,4	9	27,3	5	15,2
Мешканці непідконтрольних Україні територій	1	16,7	2	33,3	3	50,0	0	0,0
Мешканці прифронтових регіонів	2	16,7	5	41,7	4	33,3	1	8,3
Мають багатодітну сім'ю	0	0,0	5	55,6	4	44,4	0	0,0

Додаток 6.

Впевненість в отриманні правової допомоги серед апріорі вразливих категорій населення

	Дуже ймовірно + Скоріше ймовірно		Малоймовірно + Дуже малоймовірно		Важко відповісти	
	Кількість	% по категорії	Кількість	% по категорії	Кількість	% по категорії
Пенсіонери	10	52,6	9	47,4	0	0,0
Безробітні	54	49,5	46	42,2	9	8,3
Не завжди у змозі купити одяг	28	48,2	23	39,6	7	12,1
Мешканці прифронтових регіонів	16	57,1	11	39,2	1	3,6
ВПО	15	57,7	10	38,5	1	3,8
Не вистачає грошей на їжу	8	61,6	5	38,5	0	0,0
Мешканці непідконтрольних Україні територій	11	68,8	5	31,3	0	0,0
Особи з інвалідністю	20	62,5	10	31,3	2	6,3
Мають багатодітну сім'ю	16	80,0	3	15,0	1	5,0
Учасники АТО	16	88,9	2	11,1	0	0,0

Додаток 7.

**Впевненість у вирішенні правової проблеми у разі її виникнення
серед апріорі вразливих категорій населення**

	Дуже ймовірно + Скоріше ймовірно		Малоймовірно + Дуже малоймовірно		Важко відповісти	
	Кількість	% по категорії	Кількість	% по категорії	Кількість	% по категорії
ВПО	13	50,0	12	46,1	1	3,8
Не вистачає грошей на їжу	8	61,6	5	38,5	0	0,0
Пенсіонери	12	63,1	7	36,8	0	0,0
Мешканці прифронтових регіонів	16	57,1	10	35,7	2	7,1
Безробітні	63	57,8	38	34,9	8	7,3
Не завжди у змозі купити одяг	33	56,9	19	32,8	6	10,3
Особи з інвалідністю	23	71,9	7	21,9	2	6,3
Учасники АТО	15	83,3	3	16,7	0	0,0
Мешканці непідконтрольних Україні територій	12	75,0	2	12,6	2	12,5
Мають багатодітну сім'ю	17	85,0	1	5,0	2	10,0

Додаток 8.

Категорії правових питань, що виникали у респондентів, які потребували правової допомоги і зневірені в її отриманні

Категорії правових питань	Кількість відповідей	% серед вразливих категорій
Грошові кошти	17	29,3
Права споживача	16	27,6
Карантинні обмеження через COVID-19, вакцинація	14	24,1
Медичне обслуговування	13	22,4
Соціальні виплати та пільги	12	20,7
Трудові відносини	10	17,2
Житлово-комунальне господарство	10	17,2
Взаємовідносини з сусідами	10	17,2
Погашення заборгованості	7	12,1
Взаємовідносини з органами державної влади	6	10,3
Земельні відносини	6	10,3
Сімейні відносини	5	8,6
Освіта	5	8,6
Поділ чи оформлення майна, в тому числі спадщини	4	6,9
Нерухомість (житло)	4	6,9
Кримінальні злочини	4	6,9
Домашнє насильство	3	5,2
Опіка та піклування	2	3,4
Проблеми при притягненні до адміністративної відповідальності чи виконанні судового рішення	2	3,4
Тілесні ушкодження, аварія, ДТП	1	1,7
Соціальна підтримка внутрішньо переміщеним особам	1	1,7
Інше: притіснення російськомовних	1	1,7
Військова служба	0	0,0

Додаток 9.

Найефективніші канали комунікації, відповіді респондентів, які потребували правової допомоги і звернені в її отриманні

Канали комунікації	Кількість відповідей	% серед вразливих категорій
Інтернет	34	58,6
Соціальні мережі	30	51,7
Месенджери	28	48,3
Зовнішня реклама, оголошення у громадських місцях	13	22,4
Національні телеканали	8	13,8
Місцева преса	8	13,8
Місцева влада, органи місцевого самоврядування	8	13,8
Місцеві телеканали	4	6,9
Інше: поради знайомих	1	1,7
Радіо	0	0,0
Національна преса	0	0,0

Додаток 10.

Представленість рівня освіти респондентів серед респондентів, які не мали правових проблем, не зверталися по правову допомогу та зверталися по правову допомогу

Рівень освіти	Не мали правових проблем		Мали правові проблеми і не звертались по правову допомогу		Мали правові проблеми і звертались по правову допомогу	
	Кількість респ-в	% серед категорії	Кількість респ-в	% серед категорії	Кількість респ-в	% серед категорії
Початкова або неповна середня освіта	4	1,6%	4	7,8%	0	0,0%
Повна загальна середня освіта	27	10,8%	5	9,8%	1	1,0%
Середня спеціальна освіта	72	28,9%	13	25,5%	22	22,0%
Незакінчена вища освіта	13	5,2%	4	7,8%	7	7,0%
Повна вища освіта	133	53,4%	25	49,0%	69	69,0%
Важко відповісти	0	0,0%	0	0,0%	1	1,0%
Всього	249	100,0%	51	100,0%	100	100,0%